

TÜRKİYE'DE MODERNLEŞME, SANAYİLEŞME VE GELİŞME GÖSTERGELERİ

*Çeşitli ülkelerle,
özellikle AT üyeleriyle
bir karşılaştırma*

TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

139.956
Esm
988

339.956

Esm

1988

C.2

Türk sanayicileri ve iş adamları derneği

TÜRKİYE'DE MODERNLEŞME, SANAYİLEŞME
VE GELİŞME GÖSTERGELERİ

Çeşitli Ülkelerle,
Özellikle AT Üyeleriyle
Bir Karşılaştırma

İSTANBUL

17 MART 1988

(Yayın No:TÜSİAD-T/88.3.112)

Cumhuriyet Cad.Ferah Apt., 233/9-10, 80230 Harbiye/İstanbul

TÜSİAD LIBRARY

Bu raporun tamamı veya bir bölümü TÜSİAD
"TÜRKİYE'DE MODERNLEŞME, SANAYİLEŞME VE
GELİŞME GÖSTERGELERİ" referansı zikredil-
mek kaydıyla yayınlanabilir..

Ö N S Ö Z

TÜSİAD 1986 yılında Türkiye'de Sosyo Ekonomik Öncelikler, Hane Gelirleri-Harcamaları ve Sosyo Ekonomik İhtiyaçları üzerine bir araştırma yaptırmış ve aynı yıl Aralık ayında yayınlamıştı.

Bu çalışmadaki bulguların çeşitli gelişme düzeyinde bulunan ülkelere özellikle AT üyelerine ait verilerle karşılaştırılmasının ülkemizin sosyo-ekonomik konumu ve modernleşme düzeyi hakkında daha iyi fikir verebileceği düşünülmüştür.

Türkiye'de Modernleşme, Sanayileşme ve Gelişme Göstergeleri Raporu esas itibariyle Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyelerinden Doç.Dr.Yılmaz Esmer, Prof.Dr.Hamit Fişek, Doç.Dr.Ersin Kalaycıoğlu tarafından hazırlanmıştır.

Genel Sekreter E.İhsan Özöl yönetiminde Ekonomik Araştırmalar Bölüm Başkanı Nilgün Demirtaş ve Araştırma Uzmanı Ayda Alpat rapor konularında yardımcı ek çalışmalar yapmışlardır.

Rapor Leyla Danış, Günay Bilge ve Güniz Bursa-lıoğlu tarafından yayına hazırlanmıştır.

İstanbul, 17 Mart 1988

İÇİNDEKİLER

ÖZET VE SONUÇ	I-III
GİRİŞ	V
Araştırmanın Veri Tabanı ve Örneklem	V
BÖLÜM I	
DEMOGRAFİK YAPI	1
1) Toplam Nüfus	1
2) Nüfus Artış Hızı ve Doğurganlık	2
3) Nüfusun Yaş Dağılımı, Ortalama Ömür ve Çocuk Ölümleri	6
4) Hanehalkı Büyüklüğü	10
5) Kentsel ve Kırsal Nüfus	12
BÖLÜM II	
İSTİHDAM	15
1) Çalışabilir Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı	15
2) İşgücünün Sektörel Dağılımı	15
3) Çalışan Nüfusun Cinsiyet Dağılımı	17
BÖLÜM III	
EĞİTİM DURUMU	19
1) Okuryazarlık	19
2) Eğitim Durumu	21
3) Okullaşma	23
4) Öğrenci/Öğretmen Oranları	30
BÖLÜM IV	
MİLLİ HASILA VE HANE GELİRİ	33
1) Kişi Başına Düşen Milli Hasıla	33
2) Nereden Geliyor, Nereye Gidiyor: Hanehalkı Gelirinin Kaynakları ve Tüketim Harcamaları	36
BÖLÜM V	
DİĞER HAYAT STANDARDI GÖSTERGELERİ	43
1) Dayanıklı Tüketim Malları Sahipliği	43
2) Konut Özellikleri	51
3) Enerji Tüketim ve Üretimi	54

T A B L O L A R

BÖLÜM I

DEMOGRAFİK YAPI

Türkiye'de ve Seçilmiş Diğer Ülkelerde Yıllık Ortalama Nüfus Artış Oranları (%)	3
Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Yıllık Ortalama Nüfus Artış Oranları (%)	4
Türkiye'de ve Seçilmiş Ülkelerde Kaba Doğum, Ölüm Oranları ve Doğurganlık	5
Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Kaba Doğum, Ölüm Oranları ve Doğurganlık	5
Türkiye'de Nüfusun Yaş Dağılımı	6
Türkiye'de ve Seçilmiş Diğer Ülkelerde Nüfusun Yaş Dağılımı, Ortalama Ömür ve Çocuk Ölümleri	7
Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Nüfusun Yaş Dağılımı, Ortalama Ömür ve Çocuk Ölümleri	8
Türkiye'de ve Seçilmiş Diğer Ülkelerde Hanehalkı Büyüklükleri	11
Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Hanehalkı Büyüklükleri	12
Türkiye'de ve Seçilmiş Diğer Ülkelerde Kentleşme	13
Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Kentleşme	14

BÖLÜM II

İSTİHDAM

Türkiye'de ve Seçilmiş Diğer Ülkelerde Çalışabilir Nüfus ve İşgücünün Sektörel Dağılımı	16
Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Çalışabilir Nüfus ve İşgücünün Sektörel Dağılımı	16
Türkiye'de ve Seçilmiş Diğer Ülkelerde Cinsiyete Göre Çalışan Nüfus Oranı (%)	18
Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Cinsiyete Göre Çalışan Nüfus Oranı (%)	18

BÖLÜM III

EĞİTİM DURUMU

Türkiye'de ve Seçilmiş Diğer Ülkelerde Okur-Yazar Olmayan Nüfus Oranları (Onbeş Yaşından Büyük Nüfus İçinde Okur-Yazar Olmayanların Yüzdesi)	20
Türkiye'de ve Seçilmiş Diğer Ülkelerde 25 Yaşın Üzerindeki Nüfusun Eğitim Durumu (%)	22
Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinde 25 Yaşın Üzerindeki Nüfusun Eğitim Durumu (%)	23
Türkiye'de ve Seçilmiş Diğer Ülkelerde Okullaşma Oranları (%)	24
Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Okullaşma Oranları (%)	25
Türkiye'de ve Seçilmiş Diğer Ülkelerde Orta ve Yüksek Öğretimde Kız Öğrenci Oranları (%)	27

Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Orta ve Yüksek Eğitimde Kız Öğrenci Oranları	28
Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Yıllara Göre Yüksek Öğretimde Kız Öğrenci Oranları (%)	29
Türkiye'de ve Seçilmiş Diğer Ülkelerde Yıllara Göre Yüksek Öğretimde Kız Öğrenci Oranları (%)	29
Türkiye'de ve Seçilmiş Diğer Ülkelerde Yıllara Göre İlköğretimde Öğrenci/Öğretmen Oranları (%)	31
Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Yıllara Göre İlköğretimde Öğrenci/Öğretmen Oranları (%)	31

BÖLÜM

MİLLÎ HASILA VE HANE GELİRİ

Türkiye ve Seçilmiş Diğer Ülkelerde Kişi Başına Düşen Gayrisafi Milli Hasıla (ABD doları)	34
Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Kişi Başına Gayrisafi Milli Hasıla (ABD doları)	36
Türkiye'de ve Seçilmiş Diğer Ülkelerde Hanehalkı Gelir Kaynaklarının Dağılımı	37
Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Hanehalkı Gelir Kaynaklarının Dağılımı	38
Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Hanehalkı Tüketim Harcamalarının Dağılımı	40
Türkiye'de ve Seçilmiş Diğer Ülkelerde Hanehalkı Tüketim Harcamalarının Dağılımı	42

BÖLÜM V

DiĞER HAYAT STANDARDI GÖSTERGELERİ

Türkiye'de ve Seçilmiş Diğer Ülkelerde 1000 Kişi Başına Düşen Radyo Sayısı	44
Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinde 1000 Kişi Başına Düşen Radyo Sayısı	45
Türkiye'de Seçilmiş Diğer Ülkelerde 1000 Kişi Başına Düşen TV Alıcısı Sayısı	46
Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinde 1000 Kişi Başına Düşen TV Alıcısı Sayısı	47
Türkiye'de ve Seçilmiş Diğer Ülkelerde 100 Kişi Başına Düşen Telefon Sayısı	48
Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinde 100 Kişi Başına Düşen Telefon Sayısı	49
Türkiye'de ve Seçilmiş Dünya Ülkelerinde 1000 Kişi Başına Düşen Ticari Olmayan Otomobil Sayısı	50
Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinde 1000 Kişi Başına Düşen Ticari Olmayan Otomobil Sayısı	51
Türkiye'de ve Seçilmiş Dünya Ülkelerinde Konut Özellikleri	52
Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Konut Özellikleri	54
Türkiye'de ve Seçilmiş Diğer Ülkelerde Kişi Başına Düşen Enerji Tüketimi	55
Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Kişi Başına Enerji Tüketimi	56
Türkiye'de ve Seçilmiş Diğer Ülkelerde Kişi Başına Enerji Üretimi	58
Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Kişi Başına Enerji Üretimi	59

ÖZET VE SONUÇ

Çeşitli ekonomik gelişmişlik düzeyindeki ülkelerle ve AT üyeleri ile Türkiye'nin demografik, ekonomik ve toplumsal göstergeler itibariyle karşılaştırılmasından çıkan genel sonuç ülkemizin orta ekonomik düzeyde bir sosyo-ekonomik yapıya sahip olduğudur.

Türkiye'de nüfus, tüm doğum kontroluna ilişkin programlara rağmen, hızla artmaktadır. Bu hızlı artış sonucu, nüfus büyüklüğü açısından Türkiye dünyanın sayılı ülkeleri arasına girmiştir. Bu hızlı artışın önümüzdeki senelerde de aynı şekilde devam etmesi halinde toplum nüfus, şu anda nüfusu Türkiye'ninkinden daha fazla olan bir kısım ülkeyi de geçecek ve Dünya Bankası projeksiyonlarına göre 2000 yılında 67 milyona ulaşacaktır.

Nüfus yaş gruplarına göre incelendiğinde, ülkemizin çok genç bir nüfusa sahip olduğu görülmektedir. 0-14 yaş arası nüfusun toplam nüfusa oranı Türkiye'de birçok AT ülkesinin iki katı dolayındadır. 60 yaşın yukarısındaki nüfusun oranı ise gene AT üyelerinin yaklaşık üçte biri düzeyindedir. Böylesine genç bir nüfusun avantajları olduğu kadar yaratacağı ciddi sorunlar da açıktır. Nüfus artış hızında önemli bir düşme sağlansa dahi önümüzdeki on yıllarda Türkiye yeni yetişen kuşaklarına eğitim, konut ve istihdam sağlamak durumundadır.

Çalışmanın ortaya çıkardığı, geride olduğumuz bir hususun orta ve yüksek öğrenimde kız öğrencilerin az olduğudur. AT ülkeleri ile karşılaştırmada genelde eğitim düzeyimizin düşük olduğu anlaşılmaktadır. Orta öğretim görmüş insan gücü AT ülkelerine göre önemli ölçüde azdır. Bugün için üniversite mezunu oranlarımız AT standartlarına oldukça yakındır. Ancak orta öğrenimde okullaşma oranı düşük olduğu için ileride bu bakımdan da geri kalacağımız tahmin edilebilir.

Ekonomik alanda son 30 yılda büyük hamleler yapan ülkelerin eğitim darboğazını aştıkları gözönüne alınırsa, Türkiye kalite itibariyle modern teknolojiye uyum sağlayabilen ve hatta ona katkıda bulunan geniş tabana yayılmış bir eğitim

yapılanmasını gerçekleştirdiği takdirde Kore ve Japonya'nın yaptığı türden bir ekonomik hamleyi gerçekleştirebilecektir.

Kaliteli ilk, orta ve yüksek eğitim ve ona sağlam bir başlangıç olarak ana-çocuk sağlığı öncelikle ilgi ve teşvik bekleyen alanlardır. Öğretmen sayısının azlığı bu mesleğin özendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Türk ekonomisinin gelişiminde ve Türkiye'deki hayat standardının yükselmesinde eğitim alanındaki olumlu gelişmeler önemli rol oynayacaktır.

Türkiye'de kişi başına düşen GSMH son 30 yıl içinde altı kat artarak 1958'de 180 ABD dolarından, 1985'de 1066 ABD dolarına yükselmiştir. Alt ve orta gelir grubuna dahil olan ülkeler bu dönem zarfında kişi başına düşen milli gelirlerini daha yüksek bir oranda arttırmayı başarmışlardır. Ancak Türkiye'nin 1986 yılında yüzde 6.8 ve 1987 yılında yüzde 8.0 oranında bir büyüme hızı gerçekleştirmesi önümüzdeki yıllarda bu ülkeler ile Türkiye arasındaki farklılığın kapanması yolunda iyi bir adım olarak kabul edilebilir. Nüfusun büyüklüğü ve hızlı artışı, ekonomik gelişmeyi frenleyen önemli bir neden olmaktadır. Eğitim, sağlık gibi ihtiyaçlarını yaygın bir şekilde hissedilmesine neden olan bu durum sözkonusu alanlarda yatırımların arttırılmasını zorunlu kılmaktadır. Türkiye'nin çok büyük çaplı enerji yatırımlarını tamamlayıp yenilerini planlaması kişi başına düşen enerji ve üretimin artmasında etkili olacaktır.

Bir ülkedeki refah düzeyini belirlemede milli gelir rakamları kendi başına yeterli olmamaktadırlar. Ülke ekonomileri arasında yapılan karşılaştırmalarda en çok kullanılan gösterge kişi başına düşen milli gelirdir. Ekonomik kalkınma araştırmaları gelişmiş-gelişmemiş ayrımının öncelikle gelir düzeyine bakılarak yapılabileceğine işaret etmektedirler. Ancak, her ülkenin milli geliri ABD doları cinsinden ifade edilirken kur tespitleri sırasında çok çeşitli faktörler etkili olduğundan bazı gerçek dışı rakamlar ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle, ülke refah seviyelerinin sağlıklı bir mukayesesine izin vermek üzere satın alma gücü paritesi hesaplanmıştır. Cari satın alma gücü pariteleri kullanılarak hesaplandığında kişi başına GSYİH cari fiyatlarla Türkiye'de 1985'de 3594 dolar iken, bu rakam Yunanistan'da 6001 dolar, İrlanda'da 6704 dolar ve Portekiz'de 5526 dolardır. OECD'ye üye diğer sanayileşmiş ülkelerde bu rakam 10-15.000 dolar arasında değişmektedir.

Ülkelerin modernlik düzeyi ile sosyo-ekonomik kalkınma hakkında bilgi veren diğer bir olgu da kitle iletişim araçları ve özellikle radyo ve TV alıcılarının kullanım yaygınlığıdır. Türkiye'de bin kişiye düşen radyo sayısı ele alındığında üst orta gelir grubu ekonomilerde bu rakamların Türkiye'nin hemen hemen iki sanayileşmiş pazar ekonomilerinde ise Türkiye'nin üç ila dört katından fazla olduğu anlaşılmaktadır. AT ülkeleri ile yapılan karşılaştırmalar da benzer sonuçlar vermektedir. Bin kişiye düşen TV alıcısı olarak incelendiğinde ise Türkiye'nin üst orta gelir grubu ekonomilere yaklaşan bir görüntü verdiği göze çarpmaktadır.

Hayat standardını gösteren diğer bir gösterge de insanların içinde yaşadıkları konutların özellikleridir. Bu açıdan ele alındığında Türkiye genellikle üst ve alt orta gelir grubu özelliklerini göstermektedir. Ancak oda başına düşen kişi sayısı itibarıyla bazı alt gelir grubu ülkelere göre kötü durumda olduğu göze çarpmaktadır. Yüksek bir nüfus artış hızına sahip olan Türkiye'de talebe göre bir hayli geride olan konut yapım faaliyetlerinin arttırılması gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Nitekim, TOSİAD'ın 1986 yılında yaptırmış olduğu araştırmada da özellikle kentlerde konut ihtiyacı en şiddetli olarak duyulan ihtiyaç olarak belirlenmiştir. (Bkz. Türkiye'de Sosyo Ekonomik Öncelikler, Cilt III).

Sonuç olarak, Türkiye'yi öncelikle enerji üretimi başta olmak üzere alt yapı konusunda kısa zamanda yapılması gereken hamleler beklemektedir. Eğitimin öncelikle kalitesini yükselten ve sonra daha da yaygın hale getiren adımları hızla atmak gerekmektedir. Bebek ölümlerini ciddi bir biçimde azaltacak, anne ve çocuk sağlığı başta olmak üzere sağlık hizmetlerini daha etkin hale getirecek girişimlerde bulunmak zaruret halini almıştır. Konut açığı kentlerde sorun olma özelliğini korumaya devam edecek gibi gözükmektedir. Nihayet, sistemli ve planlı bir çalışma ile nüfus artış hızının düşürülebildiğini bazı ülkeler göstermişlerdir. Bu konuda yapılacak yeni girişimler ekonomik büyüme ve hayat standartlarının yükselmesine önemli bir katkıda bulunacaktır.

G i r i Ő

1986 yılı yaz başlarında yapmış olduğumuz "Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Önce-likler" çalışması Türkiye'de hanehalkı düzeyinde çeşitli ekonomik, toplumsal ve demografik olay hakkında bilgi derlememizi sağlamıştır. Bu bilgilerin anlamlı bir biçimde değerlendirilmesi için, Türkiye'nin inceleme konusu olan hususlar itibariyle diğer ölkelerle karşılaştırılması gereklidir. Türkiye'de okuryazar olmayanların toplam nüfus içindeki oranının yüzde 15.2 olduğunu söylemek yeterli değildir. Bu oran çok mudur, az mıdır? Bu soruya bir yanıt bulmak ve bu oranı anlamlandırmak için dünyadaki diğer ölkelerdeki okuryazarlık durumuna bir bakmak gerekir. Eğer dünyada toplam nüfus içinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 15.2'ye ulaşan bir ölkede yoksa, bu oranı çok yüksek olarak kabul etmek gerekir. Ancak, okuma yazma bilmeyen nüfus ölkelerin yüzde 90'ında, yüzde 20 civarında seyrediyorsa, Türkiye'deki okuma yazma bilmeyenler oranının yüksek olmadığı kabul edilebilir. Böyle bir karşılaştırma yapmaksızın bir ölkede hesaplanmış bulunan bir ekonomik, toplumsal veya demografik istatistiğin ne ifade ettiğini anlamlandırabilmek pek zor olacaktır.

Araştırmanın Veri Tabanı ve Örnekleme

Bu çalışmada, yukarıda zikredilen araştırmanın bulguları ile uluslararası ve ulusal kaynaklardan bulunması mümkün diğer istatistikleri kullanmak suretiyle Türkiye'nin dünyadaki konumunu değerlendirmeye gayret ettik. Uluslararası istatistikler genellikle nüfusu bir milyonu aşan ölkeler için yayınlandığı halde, böyle bir sınırlama bile geriye Türkiye'nin karşılaştırılabileceği 130 kadar ölkede bırakmaktadır. Bunların tümünü birden ele alarak yapılacak karşılaştırmaların sonuçlarını tablolar ve çizelgeler haline dönüştürmek pek karmaşık bir görüntüye yol açacağı için, sözkonusu ölkeler içinden seçtiğimiz nüfusu bir milyonun üzerinde olan 24 adet çeşitli ekonomik gelişmişlik düzeyindeki ölkede ile Lüksemburg dışındaki onbir Avrupa Topluluğu (AT) üyesi ölkede karşılaştırmamızda esas aldık. İlk 24 ölkede ise Dünya Bankası'nın World Development Report, 1987 adlı yayındaki "Sanayileşmiş Pazar Ekonomileri", "Öst Orta Gelir Grubu Ekonomileri", "Alt Orta Gelir Grubu Ekonomileri" ve "Alt Gelir Grubu Ekonomileri" ayrımını esas alarak belirledik.

Her gruptaki ekonomilerden altışar adedini karşılaştırmalarda kullanmak için seçtik. Seçerken ülkeleri önce tesadüfi olarak belirledik, sonra 1950'lerden 1980'lere kadar incelediğimiz konularda istatistiksel verilerin hepsine sahip olmayanlarını araştırmamız dışında bıraktık. Özellikle, gelir dağılımı istatistikleri gibi ekonomik verileri hakkında bilgi sahibi olunan ülkeleri saptayana kadar bu işleme devam ettik. Böyle ülkelerin bir grup için altıyı bulmadığı durumlarda ise farklı kıtalardan seçtiğimiz ülkeleri araştırmamıza dahil ettik. Bu seçim sonucunda "Sanayileşmiş Pazar Ekonomileri"nden Amerika Birleşik Devletleri (A.B.D.), Avustralya, Avusturya, İsviçre, Japonya ve Norveç; "Üst Orta Gelir Grubu Ekonomilerden" Arjantin, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kore Cumhuriyeti (Güney Kore), Macaristan, Malezya ve Yugoslavya; "Alt Orta Gelir Grubu Ekonomilerden" Kolombiya, Kongo Halk Cumhuriyeti, Mısır, Suriye, Tayland, Tunus; ve "Alt Gelir Grubu Ekonomilerden" Bangladeş, Benin, Haiti, Hindistan, Sierra Leone ve Zambia ile AT ülkeleri olarak Federal Almanya, Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İtalya, Portekiz ve Yunanistan aşağıda bulgularını yayınladığımız karşılaştırmalarda kullanılan ülkeler olmuşlardır.

Yapılan karşılaştırmalar demografik, toplumsal ve ekonomik göstergeler itibariyle yapılmıştır. Girişi izleyen birinci bölümde demografik yapı özellikleri olan nüfus, nüfus artış hızı, doğurganlık, nüfusun yaş dağılımı, ortalama ömür ve çocuk ölümleri, kentsel ve kırsal nüfus, hanehalkı büyüklükleri açısından Türkiye seçilmiş diğer ülkeler ve AT ülkeleriyle karşılaştırılmıştır.

İkinci bölümdeyse sözkonusu karşılaştırmaya esas olan çalışabilir nüfusun toplam nüfusa oranı, işgücünün sektörlere dağılımı ve çalışan nüfusun cinsiyet dağılımı gibi istihdama ilişkin özelliklerdir.

Üçüncü bölümde, okuryazar olanların toplam nüfus içindeki oranı, eğitim durumları, okullaşma oranları, öğrenci/öğretmen oranları gibi bilgiler aracılığıyla eğitimin yaygınlık ve kalite itibariyle Türkiye'nin dünyadaki ve Avrupa'daki durumu incelenmeye çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde, kişi başına düşen milli hasıla, ekonomik büyüme hızları, hanehalkı gelir kaynakları ve tüketim harcamaları itibariyle Türkiye'nin AT ülkeleri ve seçilmiş diğer ülkelerle karşılaştırılması yapılmaya çalışılmıştır.

Beşinci ve son bölümde de Türkiye'nin, TV, radyo, telefon, otomobil gibi kitle iletişim ve ulaşım araçları sahipliği, konut sahipliği ve özellikleri, enerji tüketim ve üretimi gibi diğer hayat standardı ölçüleri itibariyle dünyadaki ve AT ülkelerine göre durumu incelenmiştir.

Tablolardaki veriler, sene belirtilmediği takdirde bulunabilen en son sene-ye aittir.

BÖLÜM I

DEMOGRAFİK YAPI

1) TOPLAM NÜFUS

Gösterilen bütün çabalara, aile planlamasına yönelik eğitim programlarına, ücretsiz doğum kontrol hizmetlerine ve nihayet son yıllarda çocuk aldırmanın da serbest bırakılmasına rağmen, Türkiye nüfusunun çok hızlı bir şekilde arttığı herkesçe bilinen ve sık sık tekrarlanan bir gerçektir. Uzun yıllar devam eden bu hızlı artış sonucu, nüfus büyüklüğü açısından, Türkiye dünyanın sayılı ülkeleri arasına girmiştir. 1985 yılı nüfus sayımına göre, Türkiye'nin toplam nüfusu 50.7 milyona ulaşmıştır. Tahmini olarak nüfus 1986 yılında (yıl ortası nüfus) 51.5 ve 1987 yılında 52.8 milyon dolayındadır. Dünya Bankası verilerine göre, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu "alt orta gelir grubu"na dahil ülkeler içinde, nüfusu 50 milyonu geçenlerin sayısı pek azdır. Bu gelir grubunda Endonezya (165.4 milyon); Nijerya (103.7 milyon); Filipinler (56.0 milyon) ve nihayet Tayland (52.6 milyon) nüfusu Türkiye'den daha kalabalık olan dört ülkedir. Gene Dünya Bankası'nın gruplamalarına ve 1986 verilerine göre, çeşitli gelir gruplarındaki nüfusu Türkiye'den fazla olan ülkeler şunlardır:

Çin Halk Cumhuriyeti 1.054.8 milyon

Hindistan 780.2 milyon

Bangladeş 103.1 milyon

Pakistan 99.0 milyon

Vietnam 63.3 milyon

2. Üst orta gelir grubu

Brezilya 138.4 milyon

Meksika 80.7 milyon

3. Sanayileşmiş piyasa ekonomileri (1985)

A.B.D. 239.3 milyon

Japonya 120.8 milyon

Federal Almanya 61.0 milyon

İtalya 57.1 milyon

Büyük Britanya 56.5 milyon

Fransa 55.2 milyon

4. Dünya Bankası'na üye olmayan ülkeler (1985)

S.S.C.B. 277.4 milyon

Görüldüğü gibi en son verilere göre nüfusu Türkiye'yi geçen ülkelerin sayısı 14'tür. Nüfus artış hızları gözönünde bulundurulduğunda ise, önümüzdeki 10-15 yıl içinde, Türkiye nüfusunun bu 14 ülkenin bir kısmını da geriye bırakacağı görülmektedir. Nitekim Dünya Bankası projeksiyonlarına göre, 2000 yılında Türkiye nüfusu 67 milyona ulaşırken, Federal Almanya 59, İtalya 58, İngiltere 57, Fransa ise 59 milyonda kalacaktır. Başka bir deyişle, çok kısa sayılabilecek bir dönem içinde, Türkiye'nin nüfusu, Avrupa Topluluğu ülkelerinin hepsini aşacaktır.

2) NÜFUS ARTIŞ HIZI VE DOĞURGANLIK

2.1) Nüfus Artış Hızı

Nüfus artış hızıyla ülkelerin gelişmişlik düzeyi arasında ters orantılı bir ilişki bulunduğu ve gelir arttıkça doğurganlığın azaldığı bilinmektedir. Bu açıdan Türkiye, alt orta gelir grubuna dahil ülkeler ortalamasına eşit bir nüfus artış hızına sahiptir. Bu grup içindeki ülkelerin 1965-80 yılları arasındaki ortalama nüfus artış hızı (ağırlıklı ortalama) yüzde 2.5; Türkiye'nin artış hızı ise yüzde 2.4'tür. Değişik gelir gruplarındaki ülkelerin, nüfus artışlarının ağırlıklı ortalaması, Dünya Bankası verilerine göre aşağıdaki gibidir:

	1965/80	1980/85	1985-2000
Alt gelir grubu	2.3	1.9	1.9
Alt orta gelir grubu	2.5	2.5	2.3
Üst orta gelir grubu	2.2	2.0	1.8
Yüksek gelirli petrol ülkeleri	5.2	4.3	3.7
Sanayileşmiş pazar ekonomileri	0.9	0.6	0.4
Üye olmayan ülkeler (merkezi planlama ekonomileri)	1.0	0.9	0.8

Tablo 1.1 ve Tablo 1.2'deki nüfus artış oranları ise, çeşitli gelir gruplarından ve dünyanın değişik bölgelerinden bazı ülkelerin durumlarıyla ilgili bir fikir vermektedir. Görüldüğü gibi, Türkiye'nin nüfus artış hızı (gerek gerçekleşen, gerek önümüzdeki yıllar için tahmin edilen) AT üyelerinin çok çok üzerindedir.

TABLO 1.1.

TÜRKİYE'DE VE SEÇİLMİŞ DİĞER ÜLKELERDE YILLIK
ORTALAMA NÜFUS ARTIŞ ORANLARI (%)

	1965-80	1980-85	1985-2000
A. Sanayileşmiş Piyasa Ekonomileri			
ABD	1.0	1.0	0.6
Avusturalya	1.8	1.4	0.9
Avusturya	0.3	0.0	0.1
İsviçre	0.5	0.2	0.1
Japonya	1.2	0.7	0.4
Norveç	0.6	0.3	0.2
B. Üst Orta Gelir Grubu			
Arjantin	1.6	1.6	1.2
G. Afrika	2.3	2.5	2.2
Güney Kore	1.9	1.5	1.2
Macaristan	0.4	-0.1	-0.1
Malezya	2.5	2.5	1.9
Yugoslavya	0.9	0.7	0.5
C. Alt Orta Gelir Grubu			
Kolombiya	2.2	1.9	1.7
Kongo Halk Cumhuriyeti	2.7	3.1	3.6
Mısır	2.4	2.8	2.2
Suriye	3.4	3.6	3.1
Tayland	2.7	2.1	1.6
Tunus	2.1	2.3	2.2
D. Alt Gelir Grubu			
Bangladeş	2.7	2.6	2.3
Benin	2.7	3.1	3.2
Haiti	2.0	1.8	1.9
Hindistan	2.3	2.2	1.8
Sierra Leone	1.7	2.2	2.6
Zambia	3.1	3.5	3.5
Türkiye	2.4	2.5	1.9

Kaynak: World Development Report, 1987 (The World Bank, Washington, D.C.)

TABLO 1.2.

TÜRKİYE'DE VE AVRUPA TOPLULUĞU ÜLKELERİNDE YILLIK
ORTALAMA NÜFUS ARTIŞ ORANLARI (%)

	1965-80	1980-85	1985-2000
Almanya	0.3	-0.2	-0.2
Belçika	0.3	0.1	0.1
Danimarka	0.5	0.1	-0.1
Fransa	0.7	0.6	0.4
Hollanda	0.9	0.4	0.3
İngiltere	0.2	0.1	0.1
İrlanda	1.4	0.9	0.8
İspanya	1.0	0.7	0.6
İtalya	0.6	0.3	0.1
Portekiz	0.6	0.7	0.5
Yunanistan	0.7	0.6	0.3
Türkiye	2.4	2.5	1.9

Kaynak: World Development Report, 1987 (The World Bank, Washington, D.C.)

2.2) Doğum-Ölüm Oranları ve Doğurganlık

Ülke nüfusunu belirleyen faktörler, kaba doğum ve ölüm oranları ile, toplam doğurganlık oranıdır. Kaba doğum ve ölüm oranları, bir yıl içinde bin nüfusa düşen (canlı) doğum ve ölüm sayılarını göstermektedir. Toplam doğurganlık ise, ülkedeki her kadının, çocuk doğurma yaşının sonuna kadar yaşayacağı varsayımıyla, doğurması beklenen çocuk sayısı toplamıdır. Kaba doğum ve ölüm oranları, hemen hemen bütün ülkelerde önemli düşüşler göstermektedir. Türkiye'deki gelişme de bu genel trendlere uygundur. Tablo 1.3 ve Tablo 1.4'de bu demografik göstergeler, gene Dünya Bankası verilerine dayanılarak karşılaştırmalı olarak verilmektedir.

Dünya Bankası sınıflanmasına göre alt orta gelir grubuna giren ülkelerin 1985 yılı kaba doğum oranları ağırlıklı ortalaması binde 36; üst orta gelir grubunun ortalaması ise binde 28'dir. Türkiye, kaba doğum oranları açısından bu iki grup arasında yer almakta, ancak AT üyelerinin çok çok üzerinde (İrlanda hariç hepsinin en az iki katı) bulunmaktadır. Toplam doğurganlık oranı açısından da çok benzer bir durum söz konusudur.

AT ülkeleri içinde toplam doğurganlık oranı en yüksek olan İrlanda'da bu oran 2.6 iken (1985) Türkiye'de 3.9'dur. Diğer AT ülkelerindeki değerler ise çok daha düşük kalmaktadır.

TABLO 1.3.

TÜRKİYE'DE VE SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE KABA DOĞUM, ÖLÜM
ORANLARI VE DOĞURGANLIK

	Kaba Doğum(Binde)		Kaba Ölüm(Binde)		Toplam Doğurganlık
	1965	1985	1965	1985	1985
A.Sanayileşmiş Piyasa Ekonomileri					
ABD	22	16	9	9	1.8
Avusturalya	20	15	9	7	2.0
Avusturya	18	12	13	12	2.1
İsviçre	19	11	10	9	1.5
Japonya	19	13	7	6	1.8
Norveç	18	12	10	10	1.7
B.Öst Orta Gelir Grubu					
Arjantin	22	23	9	9	3.3
G. Afrika	41	37	19	13	4.9
Güney Kore	35	21	11	6	2.4
Macaristan	13	12	11	14	1.7
Malezya	40	30	12	6	3.7
Yugoslavya	21	16	9	9	2.1
C.Alt Orta Gelir Grubu					
Kolombiya	45	27	14	7	3.3
Kongo Halk Cumhuriyeti	42	45	18	12	6.3
Mısır	43	36	19	10	4.7
Suriye	48	44	16	8	6.7
Tayland	41	26	10	8	3.2
Tunus	44	32	16	9	4.6
D.Alt Gelir Grubu					
Bangladeş	47	40	21	15	5.7
Benin	49	49	24	17	6.5
Haiti	43	35	20	13	4.7
Hindistan	45	33	20	12	4.5
Sierra Leone	48	48	33	25	6.5
Zambia	49	49	20	15	6.8
Türkiye	41	30	14	8	3.9

Kaynak: World Development Report, 1987 (The World Bank, Washington,D.C.)

TABLO 1.4.

TÜRKİYE'DE VE AVRUPA TOPLULUĞU ÜLKELERİNDE
KABA DOĞUM, ÖLÜM ORANLARI VE DOĞURGANLIK

	Kaba Doğum (Binde)		Kaba Ölüm (Binde)		Toplam Doğurganlık
	1965	1985	1965	1985	1985
Almanya	18	10	12	11	1.3
Belçika	17	12	12	11	1.6
Danimarka	18	10	10	11	1.4
Fransa	18	14	11	10	2.0
Hollanda	20	12	8	8	1.5
İngiltere	18	13	12	12	1.8
İrlanda	22	19	12	9	2.6
İspanya	21	13	8	7	2.0
İtalya	19	10	10	9	1.5
Portekiz	23	14	10	9	2.0
Yunanistan	18	13	8	9	2.0
Türkiye	41	30	14	8	3.9

Kaynak: World Development Report, 1987 (The World Bank,
Washington, D.C.)

3) NÜFUSUN YAŞ DAĞILIMI, ORTALAMA ÖMÜR VE ÇOCUK ÖLÜMLERİ

3.1) Nüfusun Yaş Dağılımı

Bir toplumun demografik yapısını belirleyen ve dolayısıyla da işgücü arzı, istihdam, eğitim gibi alanları yakından etkileyen en önemli faktörlerden biri, çeşitli yaş gruplarının toplam nüfus içindeki ağırlıklarıdır. Türkiye'nin, özellikle gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında, çok genç bir nüfusa sahip olduğu bilinen bir husustur. Gerek nüfus sayım sonuçları, gerek 1986 yılında yaptığımız araştırmadan elde edilen sonuçlar (Bkz. Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Öncelikler, Cilt I TOSİAD Yayını, İstanbul 1986) bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

Tablo 1.5)

TABLO 1.5

TÜRKİYE'DE NÜFUSUN YAŞ DAĞILIMI (TOSİAD 1986)

Yaş Grup-ları	Araştırma Bulguları(%)	1980 Nüfus Sayımı
0 - 19	43.9	50.1
20- 29	18.0	16.6
30- 39	10.9	10.9
40- 49	9.5	9.1
50- 59	9.7	6.4
60	8.0	6.5

1980 yılında Türkiye yüzde 4.8 olan 65 yaş ve daha büyüklerin oranı; Federal Almanya'da yüzde 15.0, Fransa'da yüzde 13.7, İngiltere'de yüzde 14.9 ve Yunanistan'da da yüzde 13.3 idi. (TOSİAD, 1986. Cilt 1, S.29-30). Seçilmiş ülkelerde, 0-14 ve 60 yaşların dağılımı Tablo 1.6 ve Tablo 1.7'de verilmektedir. 0-14 yaş arası nüfusun toplam nüfusa oranı, Türkiye'de birçok AT ülkesinin iki katı dolayındadır. 60 yaşın yukarıdaki nüfusun oranı ise, gene AT üyelerinin yaklaşık üçte biri düzeyindedir. Böylesine genç bir nüfusun avantajları olduğu kadar, yaratacağı ciddi sorunlar da açıktır. Bu noktadan sonra nüfus artış hızı çok önemli oranda düşse bile - ki şüphesiz bu da hiç gerçekçi olmayan bir varsayımdır - önümüzdeki on yıllarda Türkiye yeni yetişen kuşaklarına eğitim, konut ve istihdam sağlamak durumundadır. Her beş Türk'ten yaklaşık ikisinin 14 yaşın altında olması gerekli yatırımların boyutlarını göstermeye yeterlidir. Şu anda 10 yaşın altında olan çocukların sayısı 10 milyonun hayli üzerindedir. Oysa daha önceki kuşakların boşaltacağı okul sıraları ve işler çok daha sınırlı sayıdadır.

TABLO 1.6.

TÜRKİYE'DE VE SEÇİLMİŞ DİĞER ÜLKELERDE
NÜFUSUN YAŞ DAĞILIMI, ORTALAMA ÖMÜR VE
ÇOCUK ÖLÜMLERİ

	0-14 Yaş %	60+ Yaş %	Hayat Beklentisi Yıl	Bebek Ölümleri (1 yaşın altı)%		Çocuk Ölümleri (1-4 Yaş)%	
				1965	1985	1965	1985
A.Sanayileşmiş Piyasa Ekonomileri							
ABD	22.6	15.7	76	22	11	1	x
Avustralya	25.1	13.9	78	19	9	1	x
Avusturya	19.9	19.3	74	28	11	2	x
İsviçre	19.8	18.2	77	18	8	1	x
Japonya	23.5	12.9	77	18	6	1	x
Norveç	22.1	20.3	77	17	8	1	x
B.Üst Orta Gelir Grubu							
Arjantin	30.4	11.8	70	58	34	4	1
G.Afrika	41.8	6.4	55	124	78	22	7
Güney Kore	34.0	6.1	69	63	27	6	2
Macaristan	21.8	-	71	39	20	3	1
Malezya	29.5	5.7	68	55	28	5	2
Yugoslavya	24.5	12.8	72	72	27	7	2
C.Alt Orta Gelir Grubu							
Kolombiya	44.1	5.1	65	96	48	8	3
Kongo Hak Cum.	45.6	5.4	58	118	77	19	7
Mısır	39.9	6.7	61	172	93	21	11
Suriye	47.9	4.5	64	114	54	18	4
Tayland	38.2	5.5	64	88	43	11	3
Tunus	41.8	6.6	63	145	78	30	8
D.Alt Gelir Grubu							
Bangladeş	46.6	5.7	51	153	123	24	18
Benin	46.1	4.6	49	166	115	52	19
Haiti	39.2	8.3	54	158	123	37	22
Hindistan	39.5	6.5	56	151	89	23	11
Sierra Leone	36.7	7.6	40	220	175	69	43
Zambia	47.1	4.2	52	121	84	29	15
Türkiye	38.5	6.5	64**	152	84*	35	9

Notlar: (1)Yaş dağılımı ile ilgili bilgiler Ana Britanica'dan alınmıştır ve ülkelerdeki son nüfus sayımı verilerine dayanmaktadır. Sayım yılları farklı olabilmekle beraber, genellikle 1980 civarındadır.

(2)1985 Nüfus Sayımı yaş dağılımı henüz yayınlanmadığından, Türkiye için de 1980 verileri kullanılmıştır.

(3)x ile gösterilen ülkelerde bebek ölümleri binde yarımın altındadır.

* 1987'de binde 65

**1987'de 65.3

Kaynak: World Development Report, 1987(The World Bank, Washington DC)

TABLO 1.7.

TÜRKİYE'DE VE AVRUPA TOPLULUĞU ÜLKELERİNDE
NÜFUSUN YAŞ DAĞILIMI, ORTALAMA ÖMÜR VE
ÇOCUK ÖLÜMLERİ

	0-14 Yaş (%)	60+ Yaş (%)	Hayat Beklentisi Yıl	Bir Yaşın Altındaki Bebek Ölüm ¹ leri ‰		1-4 Yaş Arası Çocuk Ölümleri ‰	
				1965	1985	1965	1985
Almanya	16.5	19.9	75	24	10	1	x
Belçika	20.0	18.6	75	24	11	1	x
Danimarka	19.4	20.0	75	19	7	1	x
Fransa	22.0	17.6	78	22	8	1	x
Hollanda	20.4	16.5	77	14	8	1	x
İngiltere	21.1	19.9	75	20	9	1	x
İrlanda	30.1	14.7	74	25	10	1	x
İspanya	25.9	15.0	77	38	10	1	x
İtalya	21.7	17.4	77	36	12	3	x
Portekiz	25.5	15.8	74	65	19	6	1
Yunanistan	22.3	17.6	75	34	16	2	1
Türkiye	38.5	6.6	64	152	84	35	9

Notlar: (1)Yaş dağılımı ile ilgili bilgiler Ana Britanica'dan alınmıştır ve ülkedeki son nüfus sayımı verilerine dayanmaktadır. Sayım yılları farklı olabilmekle beraber, genellikle 1980 civarındadır.

(2)1985 Nüfus Sayımı yaş dağılımı henüz yayınlanmadığından, Türkiye için de 1980 verileri kullanılmıştır.

(3)x ile gösterilen ülkelerde bebek ölümleri binde yarımın altındadır.

Kaynak: World Development Report, 1987 (The World Bank, Washington DC)

3.2) Ortalama Yaşam Süresi ve Çocuk Ölümleri

Ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerini ve performanslarını ölçmek için kullandığımız kıstaslar ne olursa olsun, kalkınmanın, gelişmenin, refahın asıl ve - belki de tek - amacının insanlara mutlu, sağlıklı ve uzun bir hayat sağlamak olduğunu söylemek herhalde yanlış olmaz. Bu açıdan bakıldığında, Tablo 1.6 ve Tablo 1.7'nin son beş sütununda yer alan bilgilerin, bütün karşılaştırmalı istatistiklerin özünü teşkil ettiği söylenebilir. Zira, ortalama ömür, diğer bütün alanlardaki performansın bir değerlendirmesi, bir "muhasalası"dır.

Türkiye'de bugün doğan bir çocuğun ortalama hayat beklentisi 64 yıldır. Bu rakam üst orta gelir grubuna dahil ülkeler ortalamasına (66 yıl) oldukça yakın olmakla birlikte, Uruguay'dan Macaristan'a, Panama'dan İsrail'e, Singapur'dan

Romanya'ya pekçok ülkenin bir hayli altındadır. AT üyesi ülkeler arasında ise, en düşük ortalama ömür Portekiz'de ve İrlanda'da (74 yıl); en uzun ise Fransa'dadır (78 yıl). Özet olarak, yeni doğan bir Türk'ün yaşamayı ümid edebileceği süre, gelişmiş ülke yurttaşlarından en az on yıl daha kısadır.

Bebek ve çocuk ölümlerine bakıldığında Türkiye'nin dünya ülkeleri arasında yeri oldukça ümit kırıcıdır. Türkiye'de bebek ölümleri, 1985 yılı verilerine göre, Zambia, Hindistan, Fas, Kamerun gibi ülkeler düzeyindedir. Bir yaşına kadar olan bebeklerin Türkiye'de binde 84'ü ölmektedir. Üst orta gelir grubuna dahil ülkeler arasında bu oranın üzerine çıkan sadece iki ülke bulunmaktadır: Umman ve İran. Birmanya ve Sri Lanka, Vietnam, Filipinler, Zimbabve, Nikaragua, Honduras ve benzeri pek çok ülkede, bebek ölüm oranları Türkiye'den bir hayli düşüktür. 1-4 yaş arası çocuklarda ölüm oranı Türkiye'de binde 9 iken üst orta gelir grubu ülkelerde bu oran binde 4'e düşmüştür. Üst gelir grubu ülkeleriyle, AT üyelerinde ise 1-4 yaş çocuk ölüm oranları binde yarımın altına düşmüş durumdadır.

Ancak, Türkiye'nin bebek ve doğum ölümlerinde son yıllarda önemli ilerlemeler kaydettiğini de unutmamak gerekir. Tablo 1.6'dan görüldüğü gibi, 1965-1985 yılları arasında, bebek ölümleri binde 152'den 84'e; çocuk ölüm oranları da binde 35'ten binde 9'a düşmüştür. Bu, oldukça hızlı bir gelişmedir ve diğer ülkeler ortalamalarının da hayli üzerindedir. Fakat örneğin bebek ölümleri açısından, bu hızlı gelişme sonucu Türkiye'nin bugün geldiği noktanın, Filipinler, Paraguay, Jamaika, Kosta Rika, Uruguay, Malezya gibi ülkelerin 1985 yılında bulundukları yerin bir hayli gerisinde olduğu da bir gerçektir.

1965-85 yılları arasındaki bu gelişmenin ne ölçüde istikrarlı olduğu da kuşku gözükmektedir. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdları Enstitüsü'nün 1983 yılı araştırmasına göre (Kaynak: 1983 Turkish Population and Health Survey, H.Ü. Nüfus Etüdları Enstitüsü, Ankara: 1987, S.74) son yıllarda Türkiye'deki bebek ölümleri oranlarının gelişimi şöyle olmuştur:

	<u>Binde</u>
1977 - 1978	107
1978 - 1979	90
1979 - 1980	84
1980 - 1981	91
1981 - 1982	112
1982 - 1983	73

Görüldüğü gibi, rakamlar muntazam bir düşüğe işaret etmekten çok, inişli çıkışlı bir gidişi göstermektedir.

Bütün Türkiye ortalamasını gösteren bu oranlar, bölgelere göre incelendiğinde ortaya çıkan tablo da oldukça kötümserdir. Yukarıda bahsi geçen son Hacettepe Nüfus Etüdları Araştırmasına göre Doğu Anadolu Bölgesi'nde bebek ölüm oranları binde 137, tüm kırsal alanlar için verilen oran ise binde 128'dir. Bu sayıların; Bangladeş, Butan, Mozambik, Nepal, Zaire, Burundi, Kenya, Gana gibi ülkelerin bile üzerinde olduğunu görüyoruz.

Kısacası, ortalama ömür bakımından alt orta ve üst orta gelir grupları arasında bir yerde bulunan Türkiye, bebek ve çocuk ölümleri açısından bu noktanın hayli gerisindedir.

4) HANEHALKI BÜYÜKLÜĞÜ

1986 TUSİAD araştırmasında, Türkiye'de ortalama hanehalkı büyüklüğü 5.1 olarak bulunmuştu. 1975 Nüfus sayımında 5.8, 1980'de ise 5.3 olarak bulunan hanehalkı büyüklüğünün, modernleşme, endüstrileşme ve şehirleşmeye paralel olarak küçüldüğü anlaşılmaktadır.

Türkiye'deki hanehalkı büyüklüğü, sürekli düşmekle birlikte, sanayileşmiş pazar ekonomisi ülkelerinin, üst orta gelir grubu ülkelerinin ve AT ülkelerinin bir hayli üzerindedir. Nüfus artışı, doğurganlık gibi özellikler bakımından Türkiye'ye en yakın AT ülkesi sayılabilecek İrlanda'da bile ortalama hanehalkı büyüklüğü Türkiye'den çok azdır.

Sanayileşme ve modernleşme ile hanehalkı büyüklüğü arasında çok yakın bir ilişki bulunduğu bilinmektedir. Zira bu süreçler bir yandan çekirdek aileyi çok yaygın hale getirirken, öte yandan tek kişilik hanelerin sayısını da arttırmaktadır. Sanayileşme ve modernleşmenin çocuk sayısını da azalttığı hatırlanınca, durum açıkça ortaya çıkmaktadır.

TABLO 1.8.

TÜRKİYE'DE VE SEÇİLMİŞ DİĞER ÜLKELERDE
HANEHALKI BÜYÜKLÜKLERİ

A.Sanayileşmiş Piyasa Ekonomileri	
ABD	2.9(1977)
Avustralya	3.0(1981)
Avusturya	2.9(1972)
İsviçre	2.5(1980)
Japonya	3.2(1980)
Norveç	2.7(1980)
B.Üst Orta Gelir Grubu	
Arjantin	3.8(1970)
G.Afrika	
Kore Cumhuriyeti	4.5(1980)
Macaristan	2.8(1980)
Malezya	5.2(1980)
Yugoslavya	3.8(1971)
C.Alt Orta Gelir Grubu	
Kolombiya	5.7(1973)
Kongo Halk Cumhuriyeti	6.1(1980)
Mısır	5.2(1976)
Suriye	5.9(1970)
Tayland	5.2(1980)
Tunus	5.1(1966)
D.Alt Gelir Grubu	
Bangladeş	5.9(1973)
Benin	-
Haiti	4.4(1976)
Hindistan	5.6(1971)
Sierra Leone	-
Zambia	4.4(1969)
Türkiye	5.1(1986)

Kaynak: U.N. Statistical Yearbook, 1971 ile
1984.

TABLO 1.9
TÜRKİYE'DE VE AVRUPA TOPLULUĞU ÜLKELERİNDE
HANEHALKI BÜYÜKLÜKLERİ

F.Almanya	2.4
Belçika	2.7
Danimarka	2.7 ¹
Fransa	2.9
Hollanda	3.2 ²
İngiltere	3.0
İrlanda	3.9 ²
İspanya	3.5
İtalya	3.0,
Portekiz	3.7 ¹
Yunanistan	3.3 ²
TÜRKİYE	5.1 ³

Notlar: ¹1970 verileri
²1971 verileri
³1986 verileri

Kaynak: U.N. Statistical Yearbook, 1971 ila 1984

5) KENTSEL VE KIRSAL NÜFUS

Tablo 1.10'da, seçilmiş ülkelerin kentsel nüfuslarının toplam nüfusa oranı ile, kentleşme hızları verilmektedir. Ancak, "kent" tanımı ülkeden ülkeye değiştiğinden ve istatistikler de her ülkenin kendi tanımına göre verildiğinden Tablo 1.10 ve 1.11'deki rakamlar tam bir karşılaştırma imkanı vermemektedir.

Batı'da kentleşme, sanayileşmeyle elele yürümüş bir süreçtir. 20.yüzyılın başlarından itibaren bu ülkelerde çok hızlı bir kentleşme yaşanmıştır. 1900 yılına gelindiğinde, nüfusunun çoğunluğu kentlerde yaşayan tek bir ülke vardır: İngiltere. 1710'da, A.B.D.'deki ilk nüfus sayımına göre, ülke nüfusunun sadece yüzde 5'i kentlerde yaşıyordu. Yüzyılın başında bu rakam yüzde 40 dolayına gelmişti. Bugün ise bu ülke halkının dörtte üçü kentlidir. Diğer sanayileşmiş piyasalar ekonomilerinde ve bu arada AT üyelerinde de kentleşme oranları oldukça yüksek olmakla birlikte Portekiz gibi bazı istisnalara da rastlanmaktadır.

Günümüzde ise zengin ülkelerde, kentleşme yavaşlamış, kentten banliyöye kaçış (suburbanization) olarak tanımlanabilecek yeni bir akım başlamıştır.

TABLO 1.10.
TÜRKİYE'DE VE SEÇİLMİŞ DİĞER ÜLKELERDE
KENTLEŞME

	Kentsel Nüfus(%)		Kentsel Nüfusun Yıllık Artış Hızı(%)	
	1965	1985	1965-80	1980-85
A.Sanayileşmiş Piyasa Ekonomileri				
ABD	72	74	1.2	2.3
Avustralya	83	86	0.2	1.4
Avusturya	51	56	0.1	0.7
İsviçre	53	60	1.2	0.9
Japonya	67	76	2.1	1.8
Norveç	37	73	5.0	0.9
B.Üst Orta Gelir Grubu				
Arjantin	76	84	2.2	1.9
G. Afrika	47	56	2.6	3.3
Kore Cumhuriyeti	32	64	5.7	2.5
Macaristan	43	55	1.8	1.3
Malezya	26	38	4.5	4.0
Yugoslavya	31	45	3.0	2.5
C.Alt Orta Gelir Grubu				
Kolombiya	54	67	3.5	2.8
Kongo Halk Cumhuriyeti	35	40	3.5	3.6
Mısır	41	46	2.9	3.4
Suriye	40	49	4.5	5.5
Tayland	13	18	4.6	3.2
Tunus	40	56	4.2	3.7
D.Alt Gelir Grubu				
Banglades	6	18	8.0	7.9
Benin	11	35	10.2	4.4
Haiti	18	27	4.0	4.1
Hindistan	19	25	3.6	3.9
Sierra Leone	15	25	4.3	5.1
Zambia	24	48	7.1	5.5
Türkiye	32	47	4.3	4.4

Kaynak: World Development Report, 1987 (The World Bank, Washington, D.C.)

1988 Yılı Programı, DPT

TABLO 1.11.
TÜRKİYE'DE VE AVRUPA TOPLULUĞU ÜLKELERİNDE
KENTLEŞME

	Kentse] Nüfus		Kentse] Nüfusun	
	1965	1985	Yıllık Artış Hızı(%)	1980-85
F.Almanya	79	86	0.8	0.1
Belçika	93	96	0.5	0.4
Danimarka	77	86	1.1	0.3
Fransa	67	73	2.7	1.0
Hollanda	86	88	1.5	0.9
İngiltere	87	92	0.5	0.3
İrlanda	49	57	2.2	2.7
İspanya	61	77	2.4	1.6
İtalya	62	67	1.0	0.9
Portekiz	24	31	2.0	3.3
Yunanistan	48	65	2.5	1.9
Türkiye	32	47	4.3	4.4

Kaynak: World Development Report, 1987 (The World Bank,
Washington, D.C.)

Öte yandan, az gelişmiş ülkelerde de son 25-30 yıl içinde çok hızlı bir kentleşme sürecine girilmiştir. Ancak, bu ülkelerdeki gelişme oldukça sağlıklı olmakta, kentler teneke mukavva evlerle çevrili, her türlü hizmetin aksadığı, işsizliğin ve suçluluğun kol gezdiği, kalabalık yaşama birimlerine dönüşmektedir. Bu bakımdan, bu faktörleri gözönüne almadan, sadece kentleşme oranlarını kabaca karşılaştırmak ekonomik ve sosyal gelişme açısından bir fikir veremeyeceği gibi, yanıltıcı da olabilir.

Dünya Bankası verilerine göre, düşük gelirli ülkelerin 1965-80 arası kentleşme oranlarının ağırlıklı ortalaması yüzde 3.6; 1980-85 arasında ise yüzde 4.0'dır. Çin ve Hindistan hariç tutulursa, bu oranlar 4.9 ve 5.4'e çıkmaktadır. Aynı yıllar için orta gelirli ülkelerin ağırlıklı ortalaması yüzde 4.5 ve yüzde 3.7; gelişmiş pazar ekonomilerinin ise yüzde 1.4 ve yüzde 1.5'tir. Görüldüğü gibi, gelişmiş ülkelerde, kentleşme son derece yavaşlamıştır.

Avrupa Topluluğu ülkeleri arasında ise sadece Portekiz (yüzde 3.3) ve İrlanda (yüzde 2.7) hızlı sayılabilecek bir kentleşme oranına sahiptir. Türkiye'nin henüz kentleşmenin yavaşladığı aşamaya gelmediği açıktır. Ülkemizin 1980-85 arası yıllık kentleşme oranı, üst orta gelir grubu ülkelerden de, alt orta gelir grubu ülkelerden de ve hatta en düşük gelir grubuna dahil ülkelerin bir çoğundan da daha yüksektir.

BÖLÜM II

İSTİHDAM

1) ÇALIŞABİLİR NÜFUSUN TOPLAM NÜFUSA ORANI

Çalışabilir (15-64 yaş arası) nüfusun toplam nüfusa oranı Tablo 11.1 ve Tablo 11.2'de verilmektedir. Türkiye'nin genç bir nüfusa sahip olduğuna ve bu durumun işgücü arzını etkilediğini daha önce değinmiştik. Dünya Bankası verilerine göre, Türkiye'deki çalışabilir nüfusun toplam nüfusa oranı, alt orta gelir grubu ülkelerle, üst orta gelir grubu ülkelerin tam ortasındadır. Ancak, bu oran, sanayileşmiş ülkelerle, AT ülkelerinin oldukça altında kalmaktadır. AT ülkelerinde bu rakam genellikle yüzde 65'in üzerindedir ve sadece İrlanda'da yüzde 60'a düşmektedir.

2) İŞGÜCÜNÜN SEKTÖREL DAĞILIMI

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin çok önemli göstergelerinden biri, ülkedeki işgücünün tarım, sanayi ve hizmet sektörleri arasında dağılışı biçimidir. Hatta pek çok yazar, tarım dışı işgücünün toplam işgücüne oranının, en az kişi başına düşen gelir ya da kişi başına düşen elektrik tüketimi kadar anlamlı bir kalkınma göstergesi olduğu görüşündedir.

İşgücünün seçilmiş ülkelerdeki sektörel dağılımı, Tablo 11.1'de, 1965 ve 1980 yılları için ayrı ayrı verilmektedir. Buradaki işgücü tanımından "10 yaşın üzerinde, ekonomik olarak aktif nüfus anlaşılmalıdır. Silahlı kuvvetler mensupları ve iş arayanlar bu gruba dahildir. Ev kadınları, öğrenciler ve diğer ekonomik bakımdan gayrifaal gruplar işgücü tanımının dışındadır" (bkz. World Development Report, 1987, S.283.)

Tarım sektörüne; tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık dahildir. Sanayi sektörü, imalat, madencilik, inşaat, elektrik, su ve gazı kapsamaktadır. Bunların dışında kalan ekonomik faaliyet dalları ise hizmet sektörünü oluşturmaktadır.

TABLO: 11.1

TÜRKİYE'DE VE SEÇİLMİŞ DİĞER ÜLKELERDE
ÇALIŞABİLİR NÜFUS VE İŞGÜCÜNÜN SEKTÖREL DAĞILIMI

	15-64 Yaş Nü- fusun Toplam				İşgücünün Dağılımı (%)			
	Nüfusa Oranı(%)		Tarım		Sanayi		Hizmet	
	1965	1985	1965	1980	1965	1980	1965	1980
A. Sanayileşmiş Piyasa Ekonomileri								
ABD	60	66	5	4	35	31	60	66
Avustralya	62	66	10	7	38	32	52	61
Avusturya	63	67	19	9	45	41	36	50
İsviçre	65	67	9	6	49	39	41	55
Japonya	67	68	26	11	32	34	42	55
Norveç	63	64	16	8	37	29	48	62
B. Üst Orta Gelir Grubu								
Arjantin	63	60	18	13	34	34	48	53
G.Afrika	54	55	32	17	30	35	39	49
Kore Cumhuriyeti	53	64	55	36	15	27	30	37
Macaristan	66	66	32	18	40	44	29	38
Malezya	50	59	59	42	13	19	29	39
Yugoslavya	63	68	57	32	26	33	17	34
C. Alt Orta Gelir Grubu								
Kolombiya	49	59	45	34	21	24	34	42
Kongo Halk Cumhuriyeti	55	51	66	62	11	12	23	26
Mısır	54	55	55	46	15	20	30	34
Suriye	46	48	52	32	20	32	28	36
Tayland	51	59	82	71	5	10	13	19
Tunus	50	56	49	35	21	36	29	29
D. Alt Gelir Grubu								
Bangladeş	51	53	84	75	5	6	11	19
Benin	52	49	83	70	5	7	12	23
Haiti	52	51	77	70	7	8	16	22
Hindistan	54	56	73	70	12	13	15	17
Sierra Leone	54	55	78	70	11	14	11	16
Zambiya	51	48	79	73	8	10	13	17
TÜRKİYE	53	57	75	58	11	17	14	25

Kaynak: World Development Report, 1987 (The World Bank, Washington DC)

TABLO II.2.

TÜRKİYE'DE VE AVRUPA TOPLULUĞU ÜLKELERİNDE ÇALIŞABİLİR
NÜFUS VE İŞGÜCÜNÜN SEKTÖREL DAĞILIMI

	15-64 Yaş Nü- fusun Toplam		Tarım		Sanayi		Hizmet	
	Nüfusa Oranı(%)							
	1965	1985	1965	1980	1965	1980	1965	1980
F.Almanya	65	70	11	6	48	44	41	50
Belçika	63	68	6	3	46	36	48	61
Danimarka	65	66	14	7	37	32	49	61
Fransa	62	66	18	9	39	35	43	56
Hollanda	62	69	9	6	41	32	51	63
İngiltere	65	65	3	3	47	38	50	59
İrlanda	57	60	31	19	28	34	41	48
İspanya	64	65	34	17	35	37	32	46
İtalya	66	67	25	12	42	41	34	48
Portekiz	62	64	38	26	30	37	32	38
Yunanistan	65	65	47	31	24	29	29	40
Türkiye	53	57	75	58	11	17	14	25

Kaynak: World Development Report, 1987 (The World Bank, Washington, D.C.)

Dünya Bankası'nın 1980 yılı verilerine göre, Türkiye'de tarım dışında kalan işgücünün oranı yüzde 42'dir. Bu oran, Birmanya, Gana, Pakistan, Sri Lanka gibi alt gelir grubu ülkelerinden biraz daha düşük olmakla birlikte, bu gruba dahil tüm ülkeler ortalamasının (yüzde 28) bir hayli üzerindedir. Hiç değilse 1980 istatistiklerine göre, Türkiye'de tarımda çalışan işgücünün oranı, alt orta gelir grubu ülkelerin ortalamasından bile yüksektir. Sanayileşmiş ülkelerle ise karşılaştırma bile yapılamayacak kadar farklı bir yapı söz konusudur. AT üyelerinin yarısında, tarımda çalışan işgücünün oranı tek haneli sayıları geçmemektedir (Tablo 11.2). AT üyeleri arasında en fazla "tarım ülkesi" sayılan İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da, (gene 1980 istatistiklerine göre) sanayideki işgücü oranı sırasıyla yüzde 37; yüzde 37 ve yüzde 29'dur. Türkiye'de nüfusun sadece dörtte biri hizmet sektöründe iken, Belçika ve Danimarka'da bu oran yaklaşık üçte ikie ulaşmaktadır.

Uluslararası kurumların istatistiklerinde yeralan en son rakamlar 1980 yılına ait olduğu için, biz de karşılaştırmaların sağlanabilmesi açısından bu yıla ait verileri yorumladık. Ancak, 1986 TÜSİAD araştırmasında, tarım sektöründe çalışanların yüzde 51 olarak bulunduğunu, yani 1980 ile 1986 yılları arasında 7 puanlık bir azalma gösterdiğini ke kaydetmek gerekir. Fakat bu oran bile, AT üyelerinin istisnasız hepsinin 1965 yılı tarımsal işgücü oranının altındadır.

DPT verilerine göre ise tarımda çalışanların oranı 1986'da yüzde 57.6 iken, bunun 1987'de yüzde 56.5'e indiği tahmin edilmektedir. Sanayide çalışanların toplam istihdama oranı ise 13.4'den 1987 yılında yüzde 13.8'e yükselmiştir.

3) ÇALIŞAN NÜFUSUN CİNSİYET DAĞILIMI

Tablo 11.3 ve Tablo 11.4'de çalışan nüfus içindeki erkek ve kadınların oranları, istatistiklerin bulunabildiği son yıl için verilmiştir. Tablolardaki oranlar, çalışan erkek ve kadınların, ülkedeki toplam erkek ve kadınlara oranıdır. Bu rakamlara bakıldığında, Türkiye'nin AT ülkelerinden geri kalmadığı, hatta bazıları geride bıraktığı görülmektedir. Türkiye'de, çalışan kadınların oranı, alt ve alt-orta gelirli grubu üyesi ülkelere göre yüksektir.

TABLO 11.3

TÜRKİYE'DE VE SEÇİLMİŞ DİĞER ÜLKELERDE
CİNSİYETE GÖRE ÇALIŞAN NÜFUS ORANI (%)

	Erkek	Kadın
A)Sanayileşmiş Piyasa Ekonomileri		
A.B.D.	56.8	41.8
Avustralya	75.2	45.7
Avusturya	56.7	33.3
İsviçre*	64.4	32.9
Japonya	60.5	38.6
Norveç*	54.9	21.1
B)Üst Orta Gelir Grubu		
Arjantin	55.3	19.9
G.Afrika	46.2	26.8
Kore Cumhuriyeti	46.3	29.3
Macaristan	51.3	40.7
Malezya	49.6	25.3
Yugoslavya	54.3	32.9
C)Alt Orta Gelir Grubu		
Kolombiya*	48.0	16.0
Kongo Halk Cum.*	45.7	25.2
Mısır	49.8	12.5
Suriye	38.5	5.6
Tayland	55.2	50.6
Tunus*	44.0	4.0
D)Alt Gelir Grubu		
Bangladeş	53.5	5.4
Benin	53.4	41.6
Haiti	52.1	36.9
Hindistan	52.7	19.8
Sierra Leone*	51.0	26.5
Zambia	46.0	17.0
TÜRKİYE (1986)	56.0	30.0

Not: *1975 yılı verileri

Kaynak: Yearbook of Labour Statistics, 1986 (International Labour Office)

TABLO 11.4

TÜRKİYE'DE VE AVRUPA TOPLULUĞU ÜLKELERİNDE
CİNSİYETE GÖRE ÇALIŞAN NÜFUS ORANI (%)

	Erkek	Kadın
F.Almanya	60.0	35.3
Belçika	53.3	32.8
Danimarka	59.4	48.6
Fransa	52.7	34.8
Hollanda*	56.5	19.3
İngiltere	58.8	37.4
İrlanda	52.3	21.9
İspanya	52.1	16.5
İtalya	54.6	28.2
Portekiz	59.3	40.6
Yunanistan	52.0	26.6
TÜRKİYE (1986)	56.0	30.0

Not:*1975 yılı verileri

Kaynak: Yearbook of Labour Statistics, 1986 (International Labour Office)

BÖLÜM III

EĞİTİM DURUMU

1) OKURYAZARLIK

Ülke nüfuslarının eğitim durumlarını incelemeye, en temel eğitim verisi olan okuryazarlık oranlarına bakarak başlamak istiyoruz. Okuryazarlığa bakarken bu sorunu çoğunlukla halletmiş bulunan AT ülkelerine bakmanın bir gereğini görmüyoruz. Ancak son elde edebildiğimiz verilere göre okuryazar olmayanların Yunanistan'da (1971) yüzde 15.6, Portekiz'de (1968) ise yüzde 29.0 olduğunu belirtmek gerekir. Tablo III.1'de çeşitli ekonomik gelişmişlik düzeylerinden seçilmiş ülkelerde yıllara göre nüfustan okuryazar olmayanların oranları verilmiştir.

Tablo incelendiğinde sanayileşmiş piyasa ekonomilerinde okuryazar olmayan oranlarının çok düşük olduğunu görüyoruz. Hatta bu grupta okuryazar olmayan olan ülke bulmakta zorluk çektik. Alt gelir grubu ekonomilerinde ise durum, beklenebileceği gibi, bunun tam tersidir. Okuryazar olmayan oranlarının hem çok yüksek, hem bu ülkelerde, son otuz yılda oranlardaki düşüşün de çok yavaş olduğu görülüyor. Gerek üst, gerek alt orta gelir grubu ekonomilerde ise okuryazarlık bakımından çok büyük farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye rakamları, aralarında sayıldığı alt orta gelir grubu ülkelerinin orta sıralarında yer almaktadır. Türkiye bu bakımdan Kongo, Mısır, Tunus gibi ülkelere oldukça iyi, ama Kolombiya, Tayland gibi ülkelere geride bir noktadadır. Dikkat edilmesi gereken bir husus Türkiye rakamlarında yıllara göre düzenli bir düşüş olduğudur. Tabloda verilen istatistiklerden öte TOSİAD 1986 araştırmasında Türkiye'de okuryazar olmayanlar oranı yüzde 15.2 olarak bulunmuştu. Bu da okuryazar olmayanların nüfus içindeki oranındaki düşüş eğiliminin halen artarak devam ettiğini göstermektedir. Özetle, Türkiye'nin okuryazarlık bakımından görece olarak iyi bir durumda olduğunu söyleyebiliriz.

DPT verilerine göre ise 1983 yılında yüzde 76 olan okur-yazar nüfus oranı 1985'de yüzde 82.3'e, 1987'de ise yüzde 84'e yükselmiştir.

TABLO 111.1

TÜRKİYE'DE VE SEÇİLMİŞ DİĞER ÜLKELERDE OKUR-YAZAR
OLMAYAN NÜFUS ORANLARI (ONBEŞ YAŞINDAN BÜYÜK NÜFUS
İÇİNDE OKUR-YAZAR OLmayanLARIN YÜZDESİ)

	1956/ 1960	1961/ 1965	1966/ 1970	1971/ 1975	1976/ 1980
A) Sanayileşmiş Piyasa Ekonomileri					
A.B.D.	2.2		1.0		0.5
Avustralya					
Avusturya					
İsviçre					
Japonya	2.2				
Norveç					
B) Üst Orta Gelir Grubu					
Arjantin	8.6		7.4		
G.Afrika	43.0				
Kore Cumhuriyeti	34.8	31.9	12.4		
Macaristan	3.1	2.6	2.0		1.1
Malezya	77.7	47.2	41.5		
Yugoslavya	23.5			16.5	
C) Alt Orta Gelir Grubu					
Kolombiya	37.5	27.1		19.2	14.8
Kongo Halk Cum.	84.4				
Mısır	74.2			61.8	
Suriye	70.5		60.0		
Tayland	32.3		21.4		12.0
Tunus	84.5		76.0	62.0	53.5
D) Alt Gelir Grubu					
Bangladeş	78.4			74.2	
Benin		92.0			72.1
Haiti	85.5		80.4	78.7	
Hindistan	72.2			65.9	
Sierra Leone		93.3			
Zambia		58.6	52.7		
TÜRKİYE	61.4	54.0	48.7	39.8	31.2

Kaynaklar: United Nations Statistical Yearbook, 1983 ve 1984.
UNESCO Statistical Yearbook, 1970, 1976, 1982, 1984.

Not: Her ülke için aynı yıllara ait veriler bulunmadığından, bilgiler beş yıllık sürelerle verilmiştir. Beş yıllık zaman diliminde birden fazla yıl için bilgi bulunduğu durumlarda, en son veriler kullanılmıştır.

2) EĞİTİM DURUMU

Tablo 111.2'de çeşitli dünya ülkelerinde eğitim durumunu belirleyen bilgiler verilmiştir.

Tablo incelendiğinde eğitim düzeyi dağılımlarının gelir gruplarına göre önemli ölçülerde farklı olduğu görülmektedir. Sanayileşmiş piyasa ekonomilerinde görece olarak yüksek oranlarda üniversite mezunu, çok az eğitimsiz nüfus vardır. Öbür yanda, alt gelir grubunda ise eğitim düzeyi çok düşüktür. Türkiye rakamlarının alt orta gelir grubunun ortalarında yer aldığını görüyoruz. Diyebiliriz ki Türkiye gelir düzeyinin olanak verdiği eğitim düzeyini sağlamaktadır.

Eğitim durumuna daha ayrıntılı olarak bakmak üzere Türkiye'de ve AT ülkelerinde yetişkin nüfusun eğitim düzeylerine bakıyoruz. Gerekli bilgiler Tablo 111.3'de verilmiştir.

Genelde, Türkiye'de eğitim durumu AT ülkelerine göre daha düşüktür, ancak bu ülkeler arasında görülen farklılıkların tamamen dışında kaldığı söylenemez. Özellikle, Türkiye'de görülen eğitim düzeyi en azından Portekiz'den kötü değildir. Farklılıklara biraz ayrıntılı bakmakta yarar görüyoruz. Üniversite mezunları oranlarına bakıldığında, bu oranın AT ülkelerinde de oldukça düşük olduğunu görüyoruz. İngiltere dışında hiçbir ülkede 25 yaşın üzerindeki nüfusun yüzde 10'unun üstünde üniversite mezunu yoktur. Türkiye'nin üniversite mezunları oranı bakımından AT ülkelerinin çok gerisinde olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak orta öğrenim görmüşlerin oranlarına baktığımızda çok ciddi farklılıklar çıkmaktadır.

Türkiye'de AT ülkelerine göre önemli ölçülerde daha az, orta eğitim görmüş insan gücü olduğu açıktır. Ülkemizde ara insan gücü azlığı sık belirtilen ancak yeterli ilgi toplamayan bir konudur. Kamuoyu, üniversite ve sorunlarına ilgi gösterirken orta eğitim sorunlarına aynı ilgiyi göstermemektedir. AT ülkeleri düzeyine gelmeyi amaçlıyorsak, bu soruna eğilmemiz gerekiyor. Eğitim düzeyinin son durumunu görmek açısından, TOSİAD 1986 araştırmasının sonuçlarına da bakmakta yarar vardır. Bu çalışmada üniversite mezunları oranı yüzde 2.3, orta ve lise mezunları oranı yüzde 10.3, ilkökul mezunları oranı yüzde 36.1, eğitimi olmayanlar oranı ise yüzde 51.2 olarak bulunmuştur. Bu rakamlar tablodaki değerlere çok yakın olmakla beraber, hesaplanmaları farklıdır. Yirmibeş yaş üzerindeki nüfusa göre değil, tüm nüfusa göre hesaplanmışlardır. Nüfusumuzun genç bir nüfus olduğunu

düşünürsek, bu oranların daha düşük olması beklenirdi. Ayrıca TUSİAD araştırmasında eğitim düzeyinde okula gitmiş olmak değil diploma almış olmak esas alınmıştır. Bu nedenlerle 1986'da durumun daha iyi olduğunu söyleyebiliriz.

TABLO 111.2
TÜRKİYE VE SEÇİLMİŞ DİĞER ÜLKELERDE 25 YAŞIN
ÜZERİNDEKİ NÜFUSUN EĞİTİM DURUMU (%)

	Eğitimsiz	İlkokul	Ortaokul Lise	Yüksekokul
A)Sanayileşmiş Piya- sa Ekonomileri				
A.B.D.	3.3		64.6	32.2
Avustralya	0.9	29.3	48.3	21.5
Avusturya		49.3	47.5	3.3
İsviçre	5.1	73.8	21.2	2.9
Japonya	0.4	45.3	39.7	14.3
Norveç	1.8	0.0	86.2	9.1
B)Üst Orta Gelir Grubu				
Arjantin	7.1	66.4	20.4	6.9
G.Afrika	42.1	26.7	27.4	3.7
Kore Cumhuriyeti	19.7	34.5	36.9	8.9
Macaristan	1.3	11.2	80.6	7.0
Malezya	43.4	42.6	13.9	
Yugoslavya	15.8	53.9	23.4	3.9
C)Alt Orta Gelir Grubu				
Kolombiya	22.4	55.9	18.4	3.3
Kongo Halk Cum.				
Mısır	86.3	4.7	5.7	3.4
Suriye	68.6	25.9	4.3	1.3
Tayland	20.5	69.7	6.8	3.1
Tunus	66.3	18.9	12.0	1.8
D)Alt Gelir Grubu				
Bangladeş	82.3	10.0	6.9	0.9
Benin	89.2	8.3	2.2	
Haiti	77.0	15.2	7.2	0.3
Hindistan	72.5	11.3	13.7	1.1
Sierra Leone				
Zambia				
TÜRKİYE	52.4	35.3	8.7	2.2

Kaynaklar: UNESCO Statistical Yearbook, 1986
Ana Britannica, 1986

Not: Verilen bilgiler çoğunlukla 1980'li yıllar için olmakla birlikte bazı ülkelerde rakamlar 1970'e kadar gidebilmektedir. Eğitim düzeyleri, diplomaya göre değil, o düzeyde okula gitmiş olmaya göre tanımlanmıştır. Ancak, yüksek öğrenimde mezuniyet esas alınmıştır.

TABLO III.3.

TÜRKİYE'DE VE AVRUPA TOPLULUĞU ÜLKELERİNDE
25 YAŞIN ÜZERİNDEKİ NÜFUSUN EĞİTİM DURUMU
(%)

	Eğitimsiz	İlkokul	Ortaokul Lise	Yüksekokul
F.Almanya			18.0	4.3
Belçika			13.4	7.5
Danimarka				
Fransa				
Hollanda	0.0	47.0	45.8	7.2
İngiltere				11.0
İrlanda			27.4	4.6
İspanya	35.1	44.5	13.3	3.7
İtalya	7.3	72.6	17.5	2.6
Portekiz	44.2	47.3	6.8	1.6
Yunanistan	11.5	61.2	19.7	3.9
Türkiye	52.4	35.3	8.7	2.2

Not: Verilen bilgiler çoğunlukla 1980'li yıllar için olmak-
la birlikte, bazı ülkelerde rakamlar 1970'e kadar gide-
bilmektedir. Eğitim düzeyleri, diplomaya göre değil o
düzeyde okula gitmiş olmaya göre tanımlanmıştır. Ancak,
yüksek öğrenimde mezuniyet esas alınmıştır.

Kaynak: UNESCO Statistical Yearbook, 1986.
Ana Britannica, 1986

3) OKULLAŞMA

3.1) Okullaşma Oranları

Ülkelerin eğitim düzeylerini incelerken nüfusun bugünkü eğitim düzeyi kadar, ileride erişebileceği eğitim düzeylerini belirleyen "okullaşma" oranları da önemlidir. "Net okullaşma oranları", belirli bir eğitim çağında olan nüfusun ne kadarının okula devam ettiğini gösterir. "Brüt okullaşma oranları ise", yaşa bakmaksızın belirli bir düzeyde okula gidenlerin uygun yaş grubuna oranını verir. Genellikle ilk ve orta öğrenimde net oranlara, yüksek öğrenimde ise, çok farklı yaşta insanlar üniversitelerde okuduğu için, brüt oranlara bakmak tercih edilir. Tablo III.4'de Türkiye ve seçilmiş diğer ülkeler için okullaşma oranları verilmiştir.

Bu tabloda alışageldiğimiz genel resmi tekrar görüyoruz. Okullaşma durumu, gelir düzeyi azaldıkça daha kötüleşmektedir. Türkiye'nin ilkokulda okullaşma oranı bir sorun göstermezken, orta eğitimde oran düşük, fakat alt orta gelir grubuna uygun gözükmektedir. Ancak, yüksek öğrenimde okullaşma oranının yalnız AT ülkelerine değil, dünya ülkelerine göre düşük olduğu açıktır; yüzde 6'lık veya TÜSİAD araştırmaları sonuçlarına göre yüzde 11'lik bir oran alt orta gelir grubundan çok, alt gelir grubu ülkelerine benzer gözükmektedir.

TABLO III.4.

TÜRKİYE'DE VE SEÇİLMİŞ DİĞER ÜLKELERDE
OKULLAŞMA ORANLARI (%)

	İlkokul ¹		Ortaokul ¹	Yüksek ²
	Erkek	Kız	Lise	Okul
A. Sanayileşmiş Piyasa Ekonomileri				
ABD	96	96		58
Avustralya	97	97	82	26
Avusturya	86	86	68	24
İsviçre				
Japonya	100	100	92	30
Norveç		97	84	27
B. Üst Orta Gelir Grubu				
Arjantin				
G. Afrika				
Kore Cumhuriyeti	93	93	79	21
Macaristan	96	98	39	14
Malezya				5
Yugoslavya	98	98	70	21
C. Alt Orta Gelir Grubu				
Kolombiya				
Kongo Halk Cumhuriyeti				12
Mısır				15
Suriye	100	89	46	16
Tayland				22
Tunus	100	87	29	5
D. Alt Gelir Grubu				
Bangladeş	63	45		4
Benin	61	31		2
Haiti	40	38		1
Hindistan			34	9
Sierra Leone	47	30	16	1
Zambia				2
Türkiye		82	38	6

Notlar:(1) Verilen yüzdeler, okul çağındaki öğrenci sayısının okul çağındaki toplam nüfusa bölünmesiyle elde edilen "net" okullaşma oranlarıdır. Ancak Norveç ve Türkiye için toplam yüzde verilmiştir.

(2) Yüksekokul için, öğrenci sayısının çağ nüfusuna bölünmesiyle elde edilen "brüt" okullaşma oranları verilmiştir.

Kaynaklar: UNESCO Statistical Yearbook, 1986
Ana Britannica, 1986

TABLO III.5.

TÜRKİYE'DE VE AVRUPA TOPLULUĞU
ÜLKELERİNDE OKULLAŞMA ORANLARI
(%)

	İlkokul ¹		Ortaokul ¹	Yüksek ²
	Erkek	Kız	Lise	Okul
F.Almanya				30
Belçika	92	94	83	28
Danimarka				28
Fransa			79	27
Hollanda	85	88	84	31
İngiltere	94	93	79	19
İrlanda	89	90	81	22
İspanya	100	100	74	23
İtalya		99	66	25
Portekiz	98	96		11
Yunanistan	91	91	74	17
Türkiye		82	38	6

Notlar:(1)Verilen yüzdeler, okul çağındaki öğrenci sayısının okul çağındaki toplam nüfusa bölünmesiyle elde edilen "net" okullaşma oranlarıdır. Ancak Türkiye ve İtalya için toplam yüzde verilmmiştir.

(2)Yüksekokul için, öğrenci sayısının çağ nüfusuna bölünmesiyle elde edilen "brüt" okullaşma oranları verilmmiştir.

Kaynaklar:UNESCO Statistical Yearbook, 1986
Ana Britannica, 1986.

Tablo III.5'de görülen, ilk öğrenimde okullaşma oranlarının bütün AT ülkelerinde yüksek olduğudur. Türkiye de bu bakımdan AT ülkelerinin gerisinde sayılmaz. AT ülkelerinde erkek ve kız çocukların okullaşma oranlarında bir farklılaşma görülmemektedir. Bu sonuç Türkiye için de geçerlidir. TUSİAD 1986 araştırmasına göre erkek çocuklar arasında okullaşma oranı yüzde 80, kız çocuklar arasında yüzde 83'tür. Orta öğretimde okullaşma oranlarına baktığımızda, AT ülkelerinde oranların yine yüksek olduğunu ve kabaca ilk öğrenim oranlarına yakın olduğunu görüyoruz. Türkiye'de ise orta öğretimde okullaşma oranının %38'de kaldığı görülmektedir. Ancak TUSİAD araştırmasının sonuçlarına göre bu oran yüzde 41.5'dir. TUSİAD araştırmasının sonuçlarına göre orta öğrenimde okullaşma cinsiyete göre de farklılık göstermektedir. Erkekler arasındaki oran yüzde 49 iken kızlar arasında yüzde 34'e düşmektedir. Önce de belirttiğimiz gibi orta öğrenimde AT ülkelerine uyabilmemiz için çaba gereklidir. Yüksek öğrenime baktığımızda yine Türkiye açısından durumu olumsuz değerlendirmek durumunda kalıyoruz: Türkiye oranı

(yüzde 6), AT ülkelerine göre düşüktür. Yetişkin nüfusun eğitim durumlarının değerlendirilmesinde, Türkiye'nin durumunun AT ülkelerinin çok gerisinde olmadığı sonucuna varmıştık. Ancak okullaşma oranlarına bakıldığında, aradaki farkın açılacağı beklememiz gerektiği gözüküyor. TÜSİAD araştırması sonuçlarında yüksek öğrenim okullaşma oranı yüzde 11 olarak bulunmuştur. Ayrıca bu oranın net olması ile durumun tabloda görüldenden daha iyiye gittiğini düşünebiliriz. Ancak yine de yüksek öğrenimde yeterli bir okullaşma olduğunu söylememiz mümkün değildir.

3.2) Cinsiyete Göre Okullaşma Oranları

Okullaşma oranlarına bakarken, önemli bir husus, yalnız salt oranlar değil aynı zamanda bu oranların cinsiyete göre gösterdiği farklılıklardır. Toplumun eğitim düzeyinin sağlıklı gelişmesi, verimli bir toplumun ortaya çıkması, eğitim olanaklarından kadınların da erkekler kadar yararlanmasına bağlıdır. İncelediğimiz tablolarda cinsiyet farklarına yalnız ilköğrenim için bakabildik. Diğer öğrenim düzeylerine cinsiyet farklılıklarına biraz farklı bir şekilde, öğrenim gören öğrenciler arasında kız öğrenci oranlarına göre bakacağız. Tablo 111.6'da seçilmiş diğer ülkeler ve Türkiye'de farklı eğitim düzeylerinde kız öğrenci oranlarını vermektedir.

Tablo incelendiğinde ekonomik gelişmişliğin çeşitli öğrenim düzeylerindeki kız öğrenci oranları ile ilişkili olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin bu ülkeler arasındaki yerini ararken gördüğümüz, normal olarak aralarında yerimizi aldığımız alt orta gelir grubuna göre oranlarımızın biraz düşük olduğudur.

Orta öğretimde kız öğrenci oranı yüzde 35, meslek öğreniminde ise yüzde 28'dir. Kızlarımızı yetiştirmekte yeterli olmadığımız görülüyor. Yüksek öğrenime bakıldığında ise, biraz farklı bir durum görüyoruz. AT ülkelerinde de kız öğrenci oranları biraz düşük; ancak bu düşüklük ciddi bir düzeyde değil, kız öğrenci oranları yüzde 37 ile yüzde 49 arasında değişiyor. Bizde ise yüksek öğrenimde kız öğrenci oranı 1980'de yüzde 26'da kalıyor. Bu oran 1986'da yüzde 32.4'e yükselmiştir.

TABLO III.6.

TÜRKİYE'DE VE SEÇİLMİŞ DİĞER ÜLKELERDE
ORTA VE YÜKSEK ÖĞRETİMDE KIZ ÖĞRENCİ
ORANLARI(%)

	(1984) Orta Öğrenim	(1984) Meslek Öğrenimi	1980 Yüksek Öğrenim
A. Sanayileşmiş Piyasa Ekonomileri			
ABD	49	-	51
Avustralya	-	50	45
Avusturya	49	56	42
İsviçre	50	62	30
Japonya	50	46	33
Norveç	51	45(1982)	48
B. Üst Orta Gelir Grubu			
Arjantin	62(1985)	45	50
Kore Cumhuriyeti	47	46	24
Macaristan	65	42	50
Malezya	49	29	39
Yugoslavya	48	45	45
C. Alt Orta Gelir Grubu			
Kolombiya	50(1981)	49(1985)	45
Kongo Halk Cumhuriyeti	42	53	15
Mısır	39(1983)	39(1982)	30
Suriye	40	24	30
Tayland	46(1980)	- (1975)	40
Tunus	40	35	30
D. Alt Gelir Grubu			
Banglades	28(1985)	5	14
Benin	29(1975)	38	15
Haiti	48(1983)	-	24
Hindistan	33(1982)	41(1975)	23
Sierra Leone	32(1982)	6(1975)	16
Zambia	36(1983)	26(1982)	14
Türkiye	35(1986)	28	32.4(85/86)

Kaynak: UNESCO Statistical Yearbook, 1984, 1986 (Tablo-
daki rakamlar 1980 ve sonrası yıllar içindir;
ancak bazı ülkeler için 1975 rakamları kulla-
nılmak zorunda kalınmıştır).

TABLO III.7.

TÜRKİYE'DE VE AVRUPA TOPLULUĞU ÜLKELERİNDE
ORTA VE YÜKSEK EĞİTİMDE KIZ ÖĞRENCİ ORANLARI
(%)

	Orta Öğrenim	Meslek Öğrenimi	Yüksek Öğrenim
F.Almanya	49	54	41
Belçika	-	48	44
Danimarka	51	41	49
Fransa	52	54	-
Hollanda	53	42	40
İngiltere	49	55	37
İrlanda	50	70	41
İspanya	51	47	44
İtalya	49	43	43
Portekiz	53	-	48
Yunanistan ¹	50	20	37
Türkiye	35.0(1986)	28	(1986)32.4

1) Yunanistan verileri 1985 yılı içindir.

Kaynak: UNESCO Statistical Yearbook, 1984, 1986.
(Tablodaki rakamlar 1980 ve sonrası yıllar içindir).

Yalnız AT ülkelerine göre değil, dünyadaki diğer benzer geliri olan ülkelere göre de kızlarımızın eğitim sürecine daha az katıldıkları oldukça açıktır. Eğitimde kız erkek eşitliğinin Avrupa ülkeleri için bile yeni bir olgu olduğu düşüncesiyle kız öğrenci oranlarını yıllara göre incelemekte yarar gördük. Bu incelemeyi de, görelî olarak en geride gördüğümüz yüksek öğrenim düzeyinde yaptık. Tablo III.8 Türkiye ve AT ülkelerinde yüksek öğretimde kız öğrenci oranlarını beş yıllık aralar ile 1955 ve 1980 yılları için vermektedir.

Bu tabloda her zaman diliminde Türkiye oranlarının AT ülkelerine göre düşük olduğunu görüyoruz; ancak farklılıklar zamanla artmaktadır. 1955 yılı verilerine baktığımızda Türkiye ve AT ülkeleri arasındaki fark çok büyük değildir; Türkiye oranı yüzde 17 iken Almanya oranı yüzde 19'dur. Bütün ülkelerde son otuz yıl zarfında oranlarda artış görülmektedir. Bu artış ülkemizde de görülmektedir, ancak artış hızı bizde diğer ülkelere göre daha yavaştır. Özellikle 1970'li yıllarda AT ülkelerinde okullaşmadaki artış ivme kazanmış, ancak olay bizde aynı ölçülerde gerçekleşmemiştir. Bu eğilimlerin dünya genelinde ne kadar geçerli olduklarını incelemek amacıyla Tablo III.9 aynı bilgileri diğer dünya ülkeleri için vermektedir.

TABLO III.8.

TÜRKİYE'DE VE AVRUPA TOPLULUĞU ÜLKELERİNDE YILLARA GÖRE YÜKSEK ÖĞRENİMDE KIZ ÖĞRENCİ ORANLARI(%)

	1955	1960	1965	1970	1975	1980
F.Almanya	19	23	24	27	39	41
Belçika	-	26	33	36	41	44
Danimarka	28	33	36	37	44	49
Fransa	-	40	41	-	48	-
Hollanda	25	26	26	28	33	40
İngiltere	37	35	39	33	36	37
İrlanda	29	32	30	34	34	41
İspanya	-	23	23	27	36	44
İtalya	28	28	36	38	39	43
Portekiz	-	30	37	44	45	48
Yunanistan	24	26	32	31	37	-
Türkiye	17	20	21	19	22	26

Kaynak: UNESCO Statistical Yearbook, 1965, 1970, 1976, 1982, 1984.

TABLO III.9

TÜRKİYE'DE VE SEÇİLMİŞ DİĞER ÜLKELERDE YILLARA GÖRE YÜKSEK ÖĞRENİMDE KIZ ÖĞRENCİ ORANLARI (%)

	1955	1960	1965	1970	1975	1980
A.Sanayileşmiş Piyasa Ekonomileri						
ABD	34	37	39	41	45	51
Avustralya	28	27	34	33	41	45
Avusturya	20	23	24	29	38	42
İsviçre	15	17	20	-	-	30
Japonya	16	20	24	28	32	33
Norveç	18	21	24	30	38	48
B.Öst Orta Gelir Grubu						
Arjantin	27	32	39	43	48	50
G.Afrika	30	31	23	-	-	-
Kore Cumhuriyeti	11	17	25	24	27	24
Macaristan	26	38	42	43	48	50
Malezya	-	26	34	-	-	39
Yugoslavya	31	29	34	39	40	45
C.Alt Orta Gelir Grubu						
Kolombiya	17	19	23	27	36	45
Kongo Halk Cumhuriyeti	-	-	-	5	10	15
Mısır	14	17	21	27	30	30
Suriye	17	17	17	20	25	30
Tayland	27	30	29	42	40	40
Tunus	17	-	17	21	26	30
D.Alt Gelir Grubu Ekonomiler						
Bangladeş	-	-	-	10	-	14
Benin	-	-	3	7	15	15
Haiti	9	23	12	-	24	24
Hindistan	13	17	21	-	23	23
Sierra Leone	23	16	17	16	16	16
Zambia	-	-	-	15	14	14
Türkiye	17	20	21	19	22	26

Kaynak: UNESCO Statistical Yearbook, 1965, 1970, 1976, 1982, 1984.

AT ülkelerinde gördüğümüz eğilimleri alt gelir grubu dışındaki tüm ülkelerde görüyoruz. Özellikle aralarında sayıldığımız alt orta gelir grubu ülkelerle Türkiye karşılaştırıldığında, 1955 yılında Türkiye grubun en tipik oranını gösterirken, 1980 yılında grubun en düşük değerlerinden birisini sergilemektedir. Ancak 1986 yılında yüksek öğrenimde kız öğrenci oranı %32'ye yükselmiştir.

4) ÖĞRENCİ/ÖĞRETMEN ORANLARI

Şimdiye kadar eğitimin yaygınlığını inceledik. Kuşkusuz eğitimin kalitesi, en azyaygınlığı kadar önemlidir. Ancak bu tür istatistiksel çalışmalarda kalite değerlendirmesinin yapılabilmesi imkansıza yakın zordur. Kalite hakkında kaba bir fikir verebilir düşüncesiyle, son olarak, ilköğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayılarına bakıyoruz. Tablo III.10 seçilmiş diğer ülkelerde ve Türkiye'de yıllara göre öğretmen başına düşen öğrenci sayılarını vermektedir.

Sanayileşmiş piyasa ekonomilerinde, öğretmen başına düşen öğrenci sayısının hızla azalarak oldukça düşük rakamlara vardığını görüyoruz. Öğretmen başına düşen öğrenci sayıları alt gelir grubu dışındaki bütün ülkelerde sistematik olarak azalmaktadır. Türkiye ise alt orta gelir grubu içinde ortalarda bir yerde bulunmaktadır.

Tabloda görülen son duruma göre Türkiye ve AT ülkelerinde öğretmen başına düşen öğrenci sayılarının, Türkiye'de biraz daha fazla olmakla beraber, çok farklı olmadığıdır. Türkiye dahil, tablodaki bütün ülkelerde zamanla öğretmen başına düşen öğrenci sayısını azaltma eğilimi görülmektedir. Bu eğilimin Türkiye'de de diğerlerine paralel hızla geliştiği de görülmektedir. Ancak bu oran 1986 yılında Türkiye'de yüzde 32.0'a yükselmiştir.

Eğitim durumu değerlendirmesinin bir özetini yapmak istersek, Türkiye'nin kendi gelir grubu içinde ortalarda bir yerde olduğunu söyleyebiliriz. Diğer ülkelere göre anlamlı şekilde geride olduğumuz tek husus orta ve yüksek öğrenimde kız öğrencilerin az oluşudur. AT ülkeleri ile kıyaslamada, genelde eğitim düzeyimiz düşük olmakla birlikte, Topluluk dağılımının dışında kalmaktadır. Bu karşılaştırmada iki önemli nokta ortaya çıkmaktadır: Birincisi orta.öğretim görmüş insan gücünün bizde AT ülkelerine göre önemli ölçüde az olmasıdır. İkinci nokta ise bugün için üniversite mezunu oranlarımızın AT standartlarına yakın olmasına rağmen, okullaşma oranının gösterdiği ileride bu bakımdan da geri kalacağımızdır.

TABLO III.10

TÜRKİYE'DE VE SEÇİLMİŞ DİĞER ÜLKELERDE YILLARA
GÖRE İLKÖĞRETİMDE ÖĞRENCİ/ÖĞRETMEN ORANLARI
(%)

	1955	1960	1965	1970	1975	1980
A. Sanayileşmiş Piyasa Ekonomileri						
ABD	32	36	28	22	20	11
Avustralya	32	33	28	28	20	18
Avusturya	22	22	20	21	19	14
İsviçre	27	27	-	-	-	-
Japonya	36	35	28	26	26	25
Norveç	28	23	21	20	8	8
B. Üst Orta Gelir Grubu						
Arjantin	23	22	20	19	18	20
G. Afrika	33	38	-	-	-	-
Kore Cumhuriyeti	62	58	62	57	52	48
Macaristan	24	24	23	18	16	16
Malezya	32	28	29	31	32	-
Yugoslavya	33	33	-	27	25	24
C. Alt Orta Gelir Grubu						
Kolombiya	38	38	36	38	32	31
Kongo Halk Cum.	117	53	60	63	59	54
Mısır	39	39	39	38	35	33
Suriye	31	46	36	37	34	30
Tayland	34	36	35	35	28	25
Tunus	-	61	47	47	40	40
D. Alt Gelir Grubu						
Bangladeş	-	-	44	46	51	53
Benin	96	41	42	41	53	39
Haiti	48	43	46	-	41	44
Hindistan	35	46	52	41	42	54
Sierra Leone	31	36	32	32	32	28
Zambia	42	50	51	47	48	49
Türkiye	47	47	46	38	32	27

Kaynak: UNESCO Statistical Yearbook, 1966, 1970, 1974, 1977, 1982.

TABLO III. 11

TÜRKİYE'DE VE AVRUPA TOPLULUĞU ÜLKELERİNDE
YILLARA GÖRE İLKÖĞRETİMDE ÖĞRENCİ/ÖĞRETMEN
ORANLARI (%)

	1955	1960	1965	1970	1975	1980
F. Almanya	36	30	27	26	24	17
Belçika	-	20	21	20	19	18
Danimarka	36	31	13	8	-	-
Fransa	28	29	30	26	23	22
Hollanda	36	34	31	30	28	22
İngiltere	29	23	24	23	20	19
İrlanda	38	35	33	31	31	29
İspanya	39	-	34	34	21	17
İtalya	26	22	22	22	19	16
Portekiz	37	-	32	34	20	-
Yunanistan	48	40	36	31	30	24
Türkiye	47	47	46	38	32	27

Kaynak: UNESCO Statistical Yearbook, 1966, 1970, 1974, 1977, 1982

BÖLÜM IV

MİLLİ HASILA VE HANE GELİRİ

1) KİŞİ BAŞINA DÜŞEN MİLLİ HASILA

Ülkelerin ekonomileri arasında yapılan karşılaştırmalarda bazı göstergelerin ayırıcı ve yeterince yaygın olarak gözlemlenebilir nitelikte olduğu kabul edilmiştir. Bu göstergelerin en çok kullanılanı kişi başına milli hasıladan düşen pay gelmektedir. Nitekim, ekonomik kalkınma araştırmaları, gelişmiş-gelişmemiş ayırımının öncelikle gelir düzeyine bakılarak yapılabileceğine işaret etmişlerdir. Bu geleneğe uyarak öncelikle kişi başına milli hasıla rakamlarını karşılaştırmaya çalıştık.

Tablo IV.1'de yalnızca son yıllar için değil, son otuz yılı içeren kişi başına düşen milli hasıla rakamları ve ekonomilerin 1965-1985 arasındaki ortalama ekonomik büyüme hızları gösterilmiştir. Bu rakamları verirken ülkeleri Dünya Bankası'nın sanayileşmiş piyasa ekonomileri, orta gelir grubu ekonomiler ve düşük gelir grubu ekonomiler kategorilerine ayırdık. Böylece Türkiye ekonomisinin kişi başına milli hasıla rakamları itibariyle durumunu değerlendirmenin daha kolay olacağı görülmektedir. Türkiye 1958'de 180 ABD doları olan kişi başına milli gelirini 1985'te 1066 ABD dolarına veya 6 kat yükseltmiştir. Aynı zaman zarfında kişi başına milli hasılayı, (A.B.D. dolarıyla) Tunus 152'den 1190'a veya 7.8 kat, Suriye 137'den 1570'e veya 11.4 kat, Malezya 194'den 2000'e veya 10.3 kat, Kongo Halk Cumhuriyeti 157'den 1110'a veya 7 kat ve Kore Cumhuriyeti (Güney Kore) 122'den 2150'ye veya 17.6 kat arttırmayı başarmıştır.

TABLO IV. 1

TÜRKİYE VE SEÇİLMİŞ DİĞER ÜLKELERDE
KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GAYRİSAFİ MİLLÎ
HASILA (ABD Doları)

	1958	1960	1965	1970	1975	1979	1985	Yıllık Ort. Eko.Büyüme Hızı(%)
A.Sanayileşmiş Piyasa Ekonomileri								
ABD	2115	2513 ¹	2910	4344 ¹	6324 ¹	10630	16690	1.7
Avustralya	1126	1432 ¹	1640	2684 ¹	3661 ¹	9120	10830	2.0
Avusturya	588	789	970	1712	4385	8630	9120	3.5
İsviçre	1195	1463	1929	3072	7820	13920	16370	1.4
Japonya	284	421	694	1702	3862 ¹	8810	11300	4.7
Norveç	871	1093	1451	2462	5997 ¹	10700	14370	3.3
Ağırlıklı Ortalama ²							11810	2.4
					Ağırlıklı Ort.		1290	3.0
B.Üst Orta Gelir Grubu								
G.Afrika	314	356 ¹	456	661 ¹	1181	1720	2010	1.1
Kore Cumhuriyeti	122	143	102	251	527	1480	2150	6.6
Macaristan	-	-	-	-	-	3820	1950	5.8
Malezya	194	259	246	305	714	1370	2000	4.4
Arjantin	491	588	720	984	1388	2230	2130	0.2
Yugoslavya	-	-	-	-	-	2070	2070	4.1
Ağırlıklı Ortalama ²							1850	3.3
C.Alt Orta Gelir Grubu								
Kolombiya	189	224	282	310	503 ¹	101	1320	2.9
Kongo Halk Cum.	157	-	-	206	426	630	1110	3.8
Mısır	96	123	161	202	343	480	610	3.1
Suriye	137	-	-	274	735	1030	1570	4.0
Tayland	80	93	109	167	323	590	800	4.0
Tunus	152	186	181	260	728	1120	1190	4.0
Ağırlıklı ortalama ²							820	2.6
D.Alt Gelir Grubu								
Bangladeş	-	-	-	78	107	90	150	0.4
Benin	63	67	-	87	161	250	260	0.2
Haiti	80	60	80	75	143 ¹	260	310	0.7
Hindistan	64 ¹	69	91	93 ¹	139 ¹	190	270	1.7
Sierra Leone	61 ¹	-	127	140	202 ¹	250	350	1.1
Zambia	110	150	173	365	396	500	390	-1.6
Ağırlıklı Ortama ²			365				270	2.9
Türkiye	180	178	244	345	935	1346	1066 ³	2.6

Notlar:(1)Tahmini Değerler

(2)Ağırlıklı ortalamaların hesaplanmasında ülke nüfusları ağırlık olarak kullanılmıştır.

(3)1987'de 1233 dolar

Kaynaklar:UN Statistical Yearbook, 1967, 1981 (1958, 60-1975)

World Development Report, 1981, 1987 (1979-1985)

AT ülkeleri de kişi başına Gayri Safi Milli Hasıla itibariyle Türkiye ile karşılaştırıldığında benzer bir görüntü, daha da çarpıcı olarak ortaya çıkmaktadır (bkz. Tablo IV.2). Kişi başına milli hasıla rakamı Türkiye'ye en yakın olan AT ülkelerinden, 1958 yılında ABD dolarıyla kişi başına milli hasıla Portekiz'de 216, İspanya'da 299, Yunanistan'da 326 ve İrlanda'da 464 iken, aynı rakamlar 1985 yılında Portekiz'de dokuz kat artarak 1970, İspanya'da 14 kat artarak 4290, Yunanistan'da 11 kat artarak 3550 ve İrlanda'da 10 kat artarak 4850 olduğu, aynı dönemdeyse Türkiye'nin 180 ABD doları olan kişi başına milli hasılanın altı kat artarak 1080 ABD dolarına, 1986 yılında 1135 ABD dolarına, 1987'de 1221 ABD dolarına ulaştığı görülmektedir. Kişi başına milli hasılanın 1950'lerin sonunda daha düşük bir düzeyde olan Türkiye, AT ülkelere oranla daha yavaş bir hızla gelişme göstererek, son otuz yılda aranın büsbütün açılmasına neden olmuştur. 1965-1985 ortalama büyüme hızı karşılaştırılması yapıldığında görüldüğü üzere AT ülkelerinin bu dönemdeki ortalama büyüme hızı yüzde 2.7 iken, Türkiye'nin ortalama ekonomik büyüme hızı ancak yüzde 2.6 düzeyinde kalmıştır. Ülke ülke incelenecek olursa, Türkiye yalnızca Danimarka, Hollanda ve İngiltere'den daha hızlı, İtalya ve İspanya ile aynı hızda gelişmiştir. Ancak Türkiye'de GSMH 1986'da %8 ve 1987'de %6.8 artmıştır. Bu durum sürdüğü sürece farkın yavaş yavaş kapanması beklenebilir.

Dünya ülkeleriyle yapılan karşılaştırmaya tekrar dönecek olursak, Türkiye'nin alt orta gelir grubu ekonomiler kategorisi içinde bulunan bir ülke görünümünde olduğu göze çarpmaktadır. Bu grubun 1985 ortalaması olan kişi başına düşen milli hasıla rakamı 820 ABD dolarıdır. Türkiye bu ortalamanın üzerinde olmakla birlikte, üst orta gelir grubu ekonomilerin 1850 ABD doları olan kişi başına milli hasıla ortalamasının çok altında bir milli hasılaya sahiptir. Üst orta gelir grubu ülkelerden en düşük kişi başına hasılaya sahip olan Brezilya bile 1640 ABD dolarıyla Türkiye'nin 1.5 katına varan bir düzeydedir.

Ekonomik büyüme hızı itibariyle karşılaştırıldığında Türkiye'nin 1965-1985 dönemi ortalama yıllık ekonomik büyüme hızının, alt orta gelir grubu ekonomilerin ortalaması olan yüzde 2.6'ya eşit olduğu görülmektedir (bkz. Tablo IV.1). Üst orta gelir grubu ülkeler aynı dönemde ortalama olarak yüzde 3.3'lük bir hızla büyüdükleri göze çarpmaktadır.

TABLO IV.2

TÜRKİYE'DE VE AVRUPA TOPLULUĞU ÜLKELERİNDE
KİŞİ BAŞINA GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA (ABD \$)

	1958	1960	1965	1970	1975	1979	1985	Ortalama Yıllık Eko. Büyüme Hızı 1965-85(%)
F.Almanya	838	1200 ¹	1455	2748 ¹	6035 ¹	11730	10940	2.7
Belçika	936	1126	1428	2417	5863 ¹	10920	8280	2.8
Danimarka	888	1191 ¹	1677	2992 ¹	6816 ¹	11900	11200	1,8
Fransa	1003	1193 ¹	1448	2526 ¹	5735 ¹	9950	9540	2.8
Hollanda	695	890	1274	2234 ¹	5483 ¹	10230	9290	2.0
İngiltere	1014	1259 ¹	1467	2024 ¹	3697 ¹	6320	8460	1.6
İrlanda	464	600 ¹	782	1235 ¹	2439 ¹	4210	4850	2.2
İspanya	299	317	594	983	2677 ¹	4380	4290	2.6
İtalya	478	632 ¹	884	1729 ¹	3071 ¹	5250	6520	2.6
Portekiz	216	260	353	650	1485	2180	1970	3.3
Yunanistan	326	410	570	1090	2204	3960	3550	3.6
Türkiye	180	178 ¹	244	345 ¹	880	1330	1080	2.6
Ağırlıklı Top.Ort. ²	734						8208	2.7

Notlar:(1)Tahmini değerler

(2)Ağırlıklı ortalamaların hesaplanmasında ülke nüfusları ağırlık olarak kullanılmıştır.

Kaynaklar:UN Statistical Yearbook 1967, 1981 (1958, 60-1975)

World Development Report 1981, 1987 (1979, 1985)

2) NEREDEN GELİYOR, NEREYE GİDİYOR: HANEHALKI GELİRİNİN KAYNAKLARI VE TOKETİM HARCAMALARI

2.1) Hanehalkının Gelir Kaynakları

Ülkelerin sosyo-ekonomik yapıları hakkında iyi fikir verebilecek verilerden biri de kuşkusuz hanehalkı gelir kaynaklarıdır. Hanehalkı gelir kaynaklarını hem içerik olarak önemli olacak, hem de çok sayıda ülkenin verilerini bulmaya imkan verecek şekilde tanımlamaya çalıştık. Bu nedenlerle gelir kaynaklarını üç kaleme ele alıyoruz. Birinci kalem "maaş ve ücretler", ikinci kalem ise "kendi işinden gelir"den ibarettir. Kendi işinden gelir kaleminde üretim ve ticaret ayrımını, çok sayıda ülke için istatistik bulunmadığı için yapmıyoruz. Diğer bütün gelir kaynakları ise bir "diğer" kategorisinde toplanmış bulunuyor. Bu kategoride faiz ve sermaye geliri, kira geliri, transfer ödemeleri gibi gelir kaynakları toplanmış bulunuyor. Bu üç gelir kaynağı kategorisine göre farklı ekonomik gelişmişlik düzeylerinden seçilmiş ülkelerdeki ve Türkiye'deki, hanehalkı gelirlerinin dağılımı aşağıdaki Tablo IV.5'de verilmiştir.

Tablo incelendiğinde görülen, bazı özel farklılıklara rağmen, (örneğin sosyalist ülkelerde kendi işinden gelir kaleminin çok düşük olması veya hiç bulunmaması gibi) gelir kaynakları dağılımının ekonomik gelişmişlik düzeyiyle oldukça ilişkili olduğudur. Ekonomik gelişmişlik düzeyi arttıkça maaş ve ücret oranı artmakta, kendi işinden kazanç oranı ise azalmaktadır. Çoğunlukla faiz ve sermaye gelirleri ile transfer ödemelerinden oluşan diğer gelir kaynakları da ekonomik gelişmişlik düzeyi yükseldikçe artmaktadır. Bu rakamlara bakarken Dünya Banka' sının Türkiye'yi alt orta gelir grubuna koyduğunu hatırlamak gerekir. Gerçekten de Türkiye rakamları en çok bu gruptaki dağılımlara benzemektedir. 1986 TOSİAD araştırması rakamlarına göre düşünüldüğünde de bu yargı değişmemektedir.

TABLO IV. 5

TÜRKİYE'DE VE SEÇİLMİŞ DİĞER ÜLKELERDE
HANEHALKI GELİR KAYNAKLARININ DAĞILIMI

	Gelir Kaynağı (%)		
	Maaş Ücret	Kendi İşinden Kazanç	Diğer
A.Sanayileşmiş Piyasa Ekonomileri			
ABD	66.5	3.8	29.7
Avustralya	64.6	12.0	23.4
Avusturya	60.0	15.7	24.3
İsviçre	64.7	(1)	35.3
Norveç	63.0	12.3	24.6
B.Üst Orta Gelir Grubu			
Güney Afrika	82.7	0	17.3
Kore Cumhuriyeti	51.9	24.5	23.5
Macaristan	79.9	1.9	19.2
Yugoslavya	69.7	(1)	30.3
C.Alt Orta Gelir Grubu			
Kolombiya	49.6	44.8	5.6
Tayland	32.6	53.4	14.0
D.Alt Gelir Grubu			
Bangladeş	26.9	65.2	7.9
Hindistan	38.7	44.9	16.4
Sierra Leone	27.9	61.6	10.5
Zambia	94.0	(1)	6.0
Türkiye-Kentler	38.9	46.3	14.3

Not: (1) Kendi işinden kazanç rakamları Diğer'in içindedir.
Kaynak: Ana Britannica, 1986

Aşağıda Tablo IV.6'da AT ülkelerinde hanehalkı gelir kaynaklarının dağılımı verilmiştir. Karşılaştırma kolaylığı için Türkiye rakamları tekrar edilmiştir.

Tabloya bakıldığında çarpıcı olarak görülen Türkiye'deki gelir kaynakları dağılımının AT ülkelerinden oldukça farklı olduğudur. Maaş ve ücretten gelirler AT ülkelerine göre oldukça daha azdır, buna mukabil kendi işinden gelirler AT ülkelerine göre oldukça fazladır. Bu durum Türkiye için rakamların sadece kentler için verilmiş olmasına rağmen ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz tüm Türkiye için rakamlar, düşük oranda maaş-ücret geliri ve yüksek oranda kendi işinden gelir geleneksel toplumların özelliği olduğu için, farkı arttıracak yönde olacaktır.

TABLO IV. 6

TÜRKİYE'DE VE AVRUPA TOPLULUĞU ÜLKELERİNDE HANEHALKI
GELİR KAYNAKLARININ DAĞILIMI

	Gelir Kaynağı (%)		
	Maaş Ücret	Kendi İşinden Kazanç	Diğer
F.Almanya	84.1	7.1	8.8
Belçika	53.0	24.2	22.8
Danimarka	59.1	14.3	26.6
Fransa	54.7	10.7	34.6
Hollanda	42.3	17.4	40.3
İngiltere	63.9	10.2	26.0
İrlanda	58.4	25.0	16.6
İspanya	53.9	(1)	46.1
İtalya	49.2	21.5	29.4
Portekiz	44.8	21.6	33.6
Yunanistan	41.9	42.4	15.7
Türkiye-Kentler	38.9	46.3	14.3

Not: (1) İspanya için kendi işinden kazanç rakamları diğerlerinin içindedir.

Kaynak: AnaBritannica, 1986.

Durumun böyle olmasına rağmen birkaç hususa dikkat etmek gerekir. Türkiye rakamları ile Yunanistan rakamları arasında ciddi farklılıklar vardır. Kaldı ki AT ülkeleri arasında da değişik sosyo-ekonomik yapı gösteren farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, Hollanda diğerlerine göre düşük maaş-ücret oranı ve önemli ölçüde fazla "diğer" gelir kaynakları oranı göstermektedir. Hollanda'daki yüksek "diğer" gelir kaynakları çoğunlukla transfer ödemeleri (yani sosyal sigorta ödemeleri, emekli maaşları vb.) kaleminden gelmektedir. Burada üzerinde durulması gereken nokta, AT ülkelerinin arasında da halen hanehalkı gelirinin yapısı açısından önemli farklar bulunmasıdır.

Bu tabloyla ilgili olarak bir diğer hususa dikkat çekmek isteriz. Kesin bir bilgi verilmediği için ancak tahmin etmek durumunda bulunduğumuz bir nokta, Ana Britannica istatistiklerinin hanehalkı reisinin gelir türüne bakarak belirlendiğidir. Ancak böyle bir yöntem ülkemiz için sağlıklı bilgi vermeyebilir. Türkiye hızlı bir kentleşme sürecinde olmasına rağmen geleneksel yapısının bazı önemli öğelerini muhafaza etmektedir: Ülkemizde hanehalkları arasında "çekirdek aile" oranı, yüzde 68.4 ile Batı ülkelerine göre düşüktür. Bu nedenle ve kentlerde çekirdek ailede de birden fazla kişinin çalışması dolayısı ile hanehalkımızın geliri, Batı ülkelerinde gözlenebilecek oranlardan öte, birden fazla kaynaktan gelmektedir. TOSİAD 1986 araştırmasının sonuçlarına göre, tüm ülkedeki hanehalklarının yüzde 46.4'ünde birden fazla gelir kaynağı vardır. Bu araştırmanın rakamlarına baktığımızda gördüğümüz hanehalklarının yüzde 53.3'ünde maaş ve ücret geliri bulunduğu görülmektedir. Bu rakam ise AT ülkeleri oranlarına çok daha benzer bir rakamdır. Kendi işinden gelir ise hanehalklarının yüzde 77.8'inde görülmektedir. Bu rakam AT ülkelerine göre yüksektir. Ancak Türkiye'de daha önemli olan oranın maaş ve ücret oranı olduğunu sanıyoruz. Kendi işinden gelirin yüksek oluşu ülkemizde insan yoğun tarımın yaygın olmasından ve evde küçük üretim faaliyetlerinde bulunulmasındandır. Üretim geliri olan hanelerin yüzde 31.7'sinde ücretli çalışanlar vardır. Böylece sadece kendi işinden geliri olan hanehalklarının oranı yüzde 49.5'de kalmaktadır ki bu oran gerçeği daha iyi ifade ediyor sanırız.

2.2) Hanenin Tüketim Harcamaları

Sosyo-ekonomik yapı hakkında önemli bilgiler verebilecek diğer bir olgu ise hanehalkı tüketim harcamalarının dağılımıdır. Gelir kaynaklarında olduğu gibi tüketim harcamaları içinde hem içerik olarak anlamlı olan hem de çok sayıda ülke için istatistikler bulunabilecek kalemleri seçtik. Sectiğimiz beş kalem gıda ve giyim için harcamalar, konut, enerji(ısıtma, aydınlanma), sağlık ve eğitim için

yapılan harcamalardır. Türkiye ve AT ülkeleri için tüketim harcamaları bilgileri Tablo IV.7'de verilmiştir.

Tabloda Türkiye için hem Ana Britannica'nın kentler için verdiği değerler, hem de TUSİAD 1986 araştırmasından elde edilen değerler verilmiştir. Bu değerlerin oldukça farklı olmasının üzerinde durmak gerekir. Gıda-giyim harcamalarının arasında ciddi bir fark yoktur. Ayrıca, Türkiye genelindeki oranın kentlere göre biraz yüksek olması doğaldır. Konut harcamalarına gelince önemli bir farklılık görüyoruz. Bu kalemde kira ve konut bakım, onarım masrafları bulunmaktadır. Bu kalemde esas ağırlığı taşıyan kira kentlerde önem taşımaktadır. TUSİAD araştırmasının rakamlarına göre kırsal bölgelerde kirada oturan hanehalklarının oranı sadece yüzde 2.1'dir. Aynı araştırmaya göre kentlerde kirada oturanların oranı kentlere göre yüzde 32.3 ile yüzde 39.6 arasında değişmekte ve böylece Türkiye genelinde kirada oturan hanehalkları oranı yüzde 16.6 olmaktadır. Bu araştırma sonuçlarına göre yalnız kirada oturanların kira için yaptıkları harcamaların oranlarına bakıldığında, bu oranların kentlere göre yüzde 14 ile yüzde 25 arasında değiştiği görülmektedir. Dolayısı ile bu kalemde de TUSİAD araştırması ve Ana Britannica istatistikleri tutarlıdır. Ancak diğer harcama kalemlerinde aynı tutarlılığı göremiyoruz.

TABLO IV.7

TÜRKİYE'DE VE AVRUPA TOPLULUĞU ÜLKELERİNDE
HANEHALKI TÜKETİM HARCAMALARININ DAĞILIMI

	Gıda-Giyim	Konut	Enerji	Sağlık	Eğitim
Almanya (Fed.)	34.1	18.4	6.6	0	-
Belçika	31.1	10.1	5.6	9.2	0.2
Danimarka	27.4	18.9	8.6	1.9	1.7
Fransa	26.5	17.0	(1)	13.1	0.3
Hollanda	25.2	12.3	5.9	12.9	0.3
İngiltere	29.4	15.2	5.2	1.1	0.8
İrlanda	44.5	5.0	6.4	2.6	2.4
İspanya	39.1	16.1	2.7	2.3	2.1
İtalya	25.9	9.4	4.5	4.8	0.4
Portekiz	45.4	5.6	(1)	4.4	0.9
Yunanistan	41.5	14.1	3.0	3.3	0.6
Türkiye-Kentler ²	56.0	25.2	0	3.3	0
Tüm Türkiye	58.3	4.8	10.8	7.3	3.0

Notlar:(1)Enerji kiranın içindedir.

(2)Yalnız kentler için rakamlar Ana Britannica'dan, tüm Türkiye rakamları TUSİAD 1986 araştırmasından alınmıştır.

Kaynak: Ana Britannica, 1986

Enerji kalemine bakıldığında, Ana Britannica istatistiği enerji (yani ısınma, aydınlanma) için hiç harcama yapılmadığını göstermektedir ki buna inanmak zordur. TUSİAD araştırmasına göre ise Türkiye genelinde hanehalkları harcamalarının yüzde 10.8'ini ısınma, aydınlatmaya ayırmaktadır. Biz bu rakamın daha gerçekçi olduğu kanısındayız. Sağlık harcamaları oranı da TUSİAD araştırmasına göre iki misli daha fazladır. Kırsal alanda sağlık harcamalarının kentlere göre daha fazla oranda olması normal ise de, bu farklılığı açıklamaya yeter mi sorusu ortadadır. Eğitim harcamaları ise Ana Britannica'ya göre hiç yoktur. TUSİAD araştırmasına göre eğitim harcamaları yüzde 3 oranındadır. Ülkemiz gibi nüfusu çok genç bir ülkede TUSİAD rakamının daha gerçekçi olduğu kanısındayız.

Türkiye rakamlarını AT ülkeleri ile karşılaştırdığımızda gördüğümüz resim genelde çok aykırı yönler içermiyor. Gıda-giyim harcamalarında genellikle Türk hanesinin AT ülkelerine göre bütçesinden daha fazla ayırdığını görüyoruz ki, bu sonucun çok doğal karşılanması gerekir. Aynı zamanda en azından İrlanda, Portekiz ve Yunanistan'dan olan farkımızın çok büyük olmadığı da bir gerçektir. Konut harcamalarında genellikle Türkiye AT ülkelerine göre daha düşük bir oran göstermekte, ancak Portekiz ve İrlanda rakamları yaklaşık olarak Türkiye ile aynı düzeydedir. Enerji harcamalarında Türkiye'nin oranı ortalama olarak AT ülkelerinin oranlarının iki mislidir. Bu da doğal karşılanması gereken bir durumdur. Enerjinin fiyatı, esasta, uluslararası piyasalarda belirlenmektedir. Türk hanesi ne kadar az enerji kullanırsa kullansın geliri AT ülkelerine göre önemli derecede düşük olduğuna göre, enerji için toplam harcamalarının daha büyük bir kısmını ayırmak zorundadır.

Sağlık harcamalarında AT ülkeleri arasında oldukça önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkların sağlık hizmetlerinin değişik AT ülkelerinde farklı düzeylerde sosyalle olmasına bağlayabiliriz. Türkiye rakamı ise AT ülkelerindeki dağılıma aykırı düşmüyor. Eğitim için yapılan harcamalar ise Türkiye'de AT ülkelerine göre biraz daha fazladır, ancak bu üzerinde durulacak bir fark değildir.

Harcamaların örüntüsünü yalnız AT ülkeleri ile değil, çeşitli gelir düzeylerinden seçilmiş diğer ülkelerle karşılaştırmakta yarar görüyoruz. Tablo IV.8 bu bilgileri vermektedir.

TABLO IV.8

TÜRKİYE'DE VE SEÇİLMİŞ DİĞER ÜLKELERDE
HANEHALKI TÜKETİM HARCAMALARININ DAĞILIMI

	Gıda-Giyim	Konut	Enerji	Sağlık	Eğitim
A. Sanayileşmiş Piyasa Ekonomileri					
ABD	20.7	16.9	4.8	13.3	2.0
Avustralya	29.2	19.3	2.5	6.8	0.4
Avusturya	31.6	12.1	5.3	4.3	0.2
İsviçre	34.4	20.7	(1)	10.9	-
Japonya	32.9	4.8	6.0	2.4	4.1
Norveç	33.0	11.2	6.3	4.5	0.4
B. Üst Orta Gelir Grubu					
G. Afrika	40.3	9.9	(1)	3.9	0
Kore Cumhuriyeti	54.0	9.4	(1)	5.9	3.6
Macaristan	50.4	3.8	3.7	6.4	-
Malezya	45.8	18.2	(1)	1.3	-
Yugoslavya	58.0	2.5	5.4	2.0	0
C. Alt Orta Gelir Grubu					
Kolombiya	43.6	10.7	2.2	5.8	0
Mısır-Kentler	63.9	8.8	3.6	1.8	2.1
Suriye ²	57.9	17.7	4.6	0	-
Tayland	55.9	2.9	3.4	4.7	0.5
Tunus	50.3	29.0	0	0	-
D. Alt Gelir Grubu					
Bangladeş ²	79.8	5.8	9.1	0	0
Haiti	52.4	7.9	7.0	8.6	2.2
Hindistan	64.9	3.3	5.0	2.1	2.8
Sierra Leone	68.0	7.4	(1)	1.3	-
Zambia	46.0	11.0	0	1.0	2.1
Türkiye Kentler ³	56.0	25.2	0	3.3	0
Tüm Türkiye	58.3	4.8	10.8	7.3	3.0

Notlar: (1) Enerji kiranın içindedir.

(2) Rakamlar 1960'lı yıllar içindir

(3) Yalnız kentler için rakamlar Ana Britannica'dan, tüm Türkiye rakamları TÜSİAD 1986 araştırmasından alınmıştır.

Kaynak: Ana Britannica, 1986.

Bu tabloyu incelediğimizde gördüğümüz sanayileşmiş piyasa ekonomileri ve alt gelir grubunun oldukça belirgin örüntüleri olduğu, ancak orta gelir grubunda oldukça farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Türkiye rakamları da orta gelir grubunun içinde aykırı durmamaktadır.

BÖLÜM V

DİĞER HAYAT STANDARDI GÖSTERGELERİ

1) DAYANIKLI TOKETİM MALLARI SAHİPLİĞİ

1.1) Kitle İletişim Araçları Sahipliği

Milli gelir rakamları önemli bir ekonomik kalkınma göstergesi olmalarına rağmen, iktisatçılar farklı kalkınma düzeyleri hakkında daha ayrıntılı bilgi kaynaklarına ihtiyaç duymuşlardır. Ayrıca parasal değerlendirmeler pek çok gelişmemiş ekonomik sistemler hakkında yeterli bilgi vermemektedir. Bu değerlendirmeleri başka göstergelerle derinleştirmek gerekmektedir. Ülkelerin modernlik düzeyi ile sosyo-ekonomik kalkınmanın önemli bir göstergesi olan toplumsal ve siyasal bütünleşme hakkında bilgi veren bir diğer olgu da kitle iletişim araçları ve özellikle radyo ve TV alıcılarının kullanım yaygınlığıdır.

1.1.1) Bin Kişi Başına Kullanılan Radyo Alıcısı

Dünya ülkelerinde kullanılan radyo alıcılarının sayısı hakkında bilgi veren istatistikler daha çok son yirmi yılda daha düzenli olarak rapor edilmiştir. Tablo V.1'den anlaşılabacağı gibi 1950'lerde bu konudaki gelişme hakkında bilgi bulmak olanaksız gibidir. Bu nedenle, 1965'ten itibaren verilen istatistikleri karşılaştırmaya çalışacağız.

Bin kişi başına düşen radyo sayıları ele alındığında Türkiye'nin alt gelir grubu ekonomiler içinde yer aldığı görülüyor (bkz. Tablo V.1). Ancak, bu ülkeler arasında da büyük farklılıklar bulunduğunu görüyoruz. Yine de, Türkiye'de bin kişiye düşen radyo sayısı ele alındığında, üst orta gelir grubu ekonomilerde bu rakamların Türkiye'nin iki hatta 3 katı, sanayileşmiş piyasa ekonomilerinde ise Türkiye'nin üç ilâ dört katı düzeyinde olduğu anlaşılmıştır.

AT ülkeleriyle yapılacak olan kıyaslamalar da benzer bir sonuç vermektedir. Ancak, bu ülkeler arasında da büyük farklılıkların varlığı göze çarpmaktadır.

Örneğin, Portekiz'de bin kişi başına 1982 yılında 164 radyo alıcısı düşmektedir. Aynı rakam 1982 yılında İtalya'da 247, İspanya'da 274, Yunanistan'da 352, Belçika'da 507, İngiltere'de 986, Türkiye'de ise 1986 yılında 143 olarak tahmin edilmektedir. AT ülkeleri için verilen istatistikler ruhsat sayısı esas alınarak hesaplanmıştır. Türkiye için verilen rakamlar da çalışan, kayıtlı radyo sayısına göre hesaplanmıştır. TUSİAD'ın anketi sırasında beyan edilen radyo alıcısı esas alınarak yapılan tahmine göre ise 1000 hane başına düşen radyo sayısı 1982 yılında 790'dır.

TÜRKİYE'DE VE SEÇİLMİŞ DİĞER ÜLKELERDE
1000 KİŞİ BAŞINA DÜŞEN RADYO SAYISI

	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1982
A.Sanayileşmiş Piyasa Ekonomileri							
ABD	801	975	1235	1415	1934	2099	2133
Avustralya	-	-	-	580	1009	1026	1159
Avusturya	-	-	-	271	300	443	475
İsviçre	-	-	282	279	329	361	370
Japonya	-	-	207	223	520	678	696
Norveç	-	-	-	-	-	327	365
B.Üst Orta Gelir Grubu							
Arjantin	148	167	298	379	-	-	727
G.Afrika	-	-	77	89	92	273	274
Kore Cumhuriyeti	9	32	68	124	383	393	432
Macaristan	-	-	244 ¹	245 ¹	-	252	262
Malezya	-	-	46	41	119	429	-
Yugoslavya	-	-	143	166	196	217	219
C.Alt Orta Gelir Grubu							
Kolombiya	63	139	-	108	119	120	122
Kongo Halk Cumhuriyeti	-	-	44	54	60	61	63
Mısır	-	-	92	132	138	143	157
Suriye	35	-	-	186	-	-	192
Tayland	-	-	-	76	124	125	149
Tunus	-	-	-	76	144	157	164
D.Alt Gelir Grubu							
Bangladeş	-	-	-	-	6	8	8
Benin	-	3	15	31	48	71	75
Haiti	5	5	16	18	20	20	21
Hindistan	-	-	11	22	29	45	56
Sierra Leone	-	-	11	15	92	130	177
Zambia	-	-	12	18	20	23	26
Türkiye			78	89	-	96.4	92.1*

Kaynaklar:UN Statistical Yearbook, 1981, 1983/84
UNESCO Statistical Yearbook, 1963

*1987'de 158

TABLO V.2
TÜRKİYE'DE VE AVRUPA TOPLULUĞU ÜLKELERİNDE
1000 KİŞİ BAŞINA DÜŞEN RADYO SAYISI

	1965	1970	1975	1980	1982
F.Almanya	303	323	342	370	392
Belçika	319	352	397	457	507
Danimarka	334	330	335	379	384
Fransa	315 ¹	315 ¹	-	743	854
Hollanda	250	285	286	309	318
İngiltere	-	626	698	947	986
İrlanda	212	-	290	-	445
İspanya	142	228	254	256	274
İtalya	204	217	230	242	247
Lüksemburg	-	-	-	-	546 ²
Portekiz	-	-	-	161	164
Yunanistan	104	113	276	345	352
Türkiye	78	89	-	96.4	92.1

Notlar:(1)Tahmin
(2)1981 rakamı

Kaynaklar: UN Statistical Yearbook, 1981, 1983/84
UNESCO Statistical Yearbook, 1963

1.1.2) Bin Kişi Başına Düşen TV Alıcısı

Bin kişi başına düşen TV alıcısı olarak incelediğimizde Türkiye'nin üst orta gelir grubu ekonomilere yaklaşan bir görüntü verdiği göze çarpmaktadır. Türkiye'nin bin kişi başına düşen TV alıcısı rakamları Kolombiya, Mısır ve Suriye gibi alt orta gelir grubu ekonomilerin bir hayli üzerinde, Malezya ve Güney Afrika gibi üst orta gelir grubu ekonomileri de bir miktar geçen bir düzeyde, Kore Cumhuriyeti ile benzerlik arzeden bir noktada seyrettiği görülmektedir (bkz. Tablo V.3).

AT ülkeleri ile karşılaştıracak olursak Türkiye'nin bin kişi başına düşen TV alıcısı itibariyle Portekiz ve Yunanistan'la hemen hemen aynı seviyede olduğu, İspanya ve İrlanda'yı izleyen bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Bu hususta aradaki farkın önemli boyutlarda olmadığını söylemek mümkündür (bkz. Tablo V.4).

TABLO V.3

TÜRKİYE'DE SEÇİLMİŞ DİĞER ÜLKELERDE
1000 KİŞİ BAŞINA DÜŞEN TV ALICISI SAYISI

	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1982
A.Sanayileşmiş Piyasa Ekonomileri							
ABD	227	310	362	413	586	624	646
Avustralya	0	109	172	221	330	383	428
Avusturya	0.2	27	-	191	253	296	306
İsviçre	2	24	-	-	320	361	370
Japonya	1	73	-	-	-	539	560
Norveç	0	13	132	220	260	292	315
B.Üst Orta Gelir Grubu							
Arjantin	4	21	72	147	-	190	202
G.Afrika	-	-	-	-	3.9	68	71
Kore Cum. (G)	0	0.3	1.6	13	53	164	174
Macaristan	0.05	10	82	171	218	258	262
Malezya	-	-	6	13	38	-	88
Yugoslavya	0	1	30	88	144	199	210
C.Alt Orta Gelir Grubu							
Kolombiya	2	11	19	39	68	83	89
Kongo Halk Cum.	-	-	0.4	1.5	2	2.3	2.5
Mısır	0	2	11	16	17	33	41
Suriye	0	-	12	19	30	43	45
Tayland	0.2	2	6	-	16	17	17
Tunus	-	-	-	-	-	-	-
D.Alt Gelir Grubu							
Bangladeş	-	-	-	-	0.3	0.9	0.9
Benin	-	-	0	0	0	1.4	2.8
Haiti	0	0.5	-	2.6	2.8	3.2	3.5
Hindistan	0	0	0	0	0.8	1.7	2.9
Sierra Leone	-	-	0.6	1.1	2.6	6	6
Zambia	-	-	-	-	5	10	12
Türkiye	-	-	-	-	-	78	102.5*

* 1987 verileri: 180

Kaynak: UNESCO Statistical Yearbook, 1984

TABLO V.4

TÜRKİYE'DE VE AVRUPA TOPLULUĞU ÜLKELERİNDE
1000 KİŞİ BAŞINA DÜŞEN TV ALICISI SAYISI

	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1982
F.Almanya	5	83	193	275	311	337	354
Belçika	8	68	162	217	260	298	304
Danimarka	2	119	228	274	308	362 ¹	366
Fransa	6	41	-	-	-	296	369 ¹
Hollanda	7	69	171	237	267	354 ¹	305
İngiltere	105 ¹	211	-	-	361 ¹	404 ¹	457 ¹
İrlanda	1 ¹	17 ¹	114 ¹	152 ¹	-	-	241 ¹
İspanya	-	8	-	122	187 ¹	252 ¹	256 ¹
İtalya	4	43	-	-	-	386 ¹	405 ¹
Portekiz	0	5	20	43	77	141	149
Yunanistan	-	-	0	19 ¹	116 ¹	156 ¹	174 ¹
Türkiye	0	0	-	-	-	78	102.5 ²

Notlar:(1)Kullanılan alıcı sayısı. Veriler aksi belirtilmedikçe verilen ruhsat sayılarıdır.

(2)1987 verileri: 180

1.1.3) Yüz Kişi Başına Düşen Telefon Sayısı

Hem kitle iletişimi, (kişiler arasında bilgi, haber dolaşımı), hem de hayat standardı hakkında bilgi veren bir diğer gösterge de yüz kişi başına düşen telefon sayısıdır. Bu husus incelendiğinde ABD ve Danimarka'nın dünyada en yüksek düzeye ulaşmış iki ülke olduğu ve alt gelir grubu ekonomilerin hepsinde ise telefonun çok ender "sahip olunan bir lüks" niteliğinde olduğu göze çarpmaktadır.

Türkiye, bu hususta da alt orta gelir grubu ekonomilerden daha yüksek, üst orta gelir grubu ekonomilere yaklaşan bir görüntü içindedir (bkz. Tablo V.5). Bu hususta yapılmakta olan atılımların sürmesi halinde Türkiye'nin üst orta gelir grubu ülkelere yetişmesi mümkündür. Ancak, sanayileşmiş pazar ekonomileri ile Türkiye arasında büyük bir fark mevcuttur. Sanayileşmiş pazar ekonomilerinde yüz kişi başına düşen telefon sayısı Türkiye'den sekiz ila on kat daha fazladır.

ası hayli zordur.

TABLO V.5.

TÜRKİYE'DE VE SEÇİLMİŞ DİĞER ÜLKELERDE
100 KİŞİ BAŞINA DÜŞEN TELEFON SAYISI

	1965	1970	1975	1980	1984
A.Sanayileşmiş Piyasa Ekonomileri					
ABD	52.2	58.3	68.6	78.8	-
Avustralya	24.3	31.2	38.2	48.9	53.6
Avusturya	14.2	19.3	28.1	40.1	47.6
İsviçre	41.6	48.2	61.1	72.2	81.0
Japonya	14.2	21.9	35.4	46.0	53.5
Norveç	25.2	29.4	35.2	46.0	62.2
B.Öst Orta Gelir Grubu					
Arjantin	6.4	6.8	7.8	9.3	10.4
G.Afrika	5.5	7.0	7.8	11.2	13.8
Kore Cumhuriyeti (G)	1.1	2.1	4.0	9.0	17.3
Macaristan	5.5	8.0	9.9	11.8	13.4
Malezya	1.3	1.7	2.5	4.5	7.5
Yugoslavya	4.9	3.6	6.1	9.5	13.2
C.Alt Orta Gelir Grubu					
Kolombiya	2.5	3.8	5.2	6.4	6.6
Kongo Halk Cumhuriyeti	1.4	1.0	-	-	1.1
Mısır	1.1	1.2	1.3	1.2	1.5
Suriye	1.2	1.8	2.4	3.7	5.8
Tayland	0.0 ²	0.4	0.7	1.1	1.4
Tunus	1.1	1.6	2.3	3.0	3.6
D.Alt Gelir Grubu Ekonomileri					
Banglades	-	-	0.1	-	-
Benin	0.2	0.2	0.3	-	-
Haiti	0.1	-	0.4	-	-
Hindistan	0.0 ¹	0.2	0.3	-	0.4
Sierra Leone	0.3	0.4	0.4	2.9	3.2
Zambia	0.8	2.5	2.8	2.9	3.2
Türkiye	1.1	1.6	2.5	4.2	7.1

Not: Birleşmiş Milletler İstatistikleri ve aynı kaynağın verdiği nüfuslar, en yakın yıllar itibariyle kullanılarak tablodaki veriler hesaplanmıştır.

Kaynak: UN Statistical Yearbooks, 1969, 1978, 1981, 1983/84.

AT ülkeleri ile yaptığımız karşılaştırmada da yüz kişi başına düşen telefon sayısı bakımından Türkiye'nin bu grubun en alt sırasında bulunan Portekiz'in yarısından daha az oranda telefona sahip olduğunu ortaya koymaktadır. İrlanda'ya göre ise bu oran Türkiye'de üçte bir düzeyindedir (bkz. Tablo V.6). Türkiye'de yüz kişiye yedi telefon düşerken Almanya, Hollanda ve Fransa'da yüz kişiye 60 civarında, Danimarka'da ise 75 civarında telefon düşmektedir (bkz. Tablo V.6). Çok genç nüfusu dahil etmezsek bu ülkelerde herkesin bir telefona

sahip olduğu gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse, AT üyeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye'nin bu alanda daha alacağı büyük bir mesafe bulunmaktadır.

TABLO V.6

TÜRKİYE'DE VE AVRUPA TOPLULUĞU ÜLKELERİNDE
100 KİŞİ BAŞINA DÜŞEN TELEFON SAYISI

	1965 ³	1970	1975	1980	1984
F.Almanya	14.5 ¹	22.5	31.7	46.4	59.9
Belçika	16.9 ¹	21.1	28.5	36.9	43.0
Danimarka	29.7 ¹	34.2	45.2	64.1	74.9
Fransa	12.3 ¹	17.2	26.4	46.2	60.0
Hollanda	18.0 ¹	26.0	36.8	51.8	59.0
İngiltere	19.1 ²	26.8	36.4	47.7	52.4
İrlanda	7.5	10.4	13.8	18.7	23.5 ⁴
İspanya	8.2 ¹	13.5	22.0	13.7	36.0
İtalya	11.1 ²	17.4	25.9	33.7	42.6
Portekiz	6.4 ¹	8.4	11.3	13.8	17.3
Yunanistan	5.8 ²	12.0	22.1	28.9	35.5
Türkiye	1.1	1.6	2.5	4.2	7.1

Notlar:(1)1968 nüfusu esas alınarak hesaplanmıştır.
(2)1971 nüfusu esas alınarak hesaplanmıştır.
(3)Ülkedeki telefon sayısı
(4)1983 rakamı

Kaynak: UN Statistical Yearbooks, 1969, 1978, 1981,
1983/84.

1.1.4) Bin Kişi Başına Düşen Otomobil Sayısı

Ticari amaçla kullanılmayan binek otomobillerin sayısı, bir ülkedeki yaşam standardının bir diğer göstergesi olmaktadır. Bu hususta son otuz yıl zarfında dünyada görülen gelişmeleri ifade eden istatistikler incelendiğinde Türkiye'nin bin kişi başına düşen otomobil sayısında otomotiv endüstrisinin kuruluşuyla birlikte hızlı bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Nitekim, 1955 yılında bin kişiden birinde ticari amaçla kullanılmayan bir otomobil varken bu oran yirmi kat artarak binde yirmi civarına çıkmıştır. Ancak, 1980'lerin ortası itibariyle yapılacak bir karşılaştırma, Türkiye'nin bu bakımdan daha çok bir alt orta gelir grubu ekonomi izlenimini verdiğine işaret etmektedir (bkz. Tablo V.7).

TABLO V.7.

TÜRKİYE'DE VE SEÇİLMİŞ DÜNYA ÜLKELERİNDE
1000 KİŞİ BAŞINA DÜŞEN TİCARİ OLMAYAN
OTOMOBİL SAYISI

	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985
A. Sanayileşmiş Piyasa Ekonomileri							
ABD	290.7	342.6	368.6	385.9	521.9	522.8	522.7
Avustralya	128.2	192.7	179.9	305.6	403.6	-	611.2
Avusturya	20.2	57.1	111.8	160.4	230.8	297.4	319.5
İsviçre	49.9	93.8	169.3	220.6	286.2	352.9	395.9
Japonya	1.6	4.9	22.2	84.4	154.0	302.1	207.6
Norveç	33.9	62.7	120.1	179.2	245.9	301.2	338.1
B. Üst Orta Gelir Grubu							
Arjantin	16.8	21.9	39.1	61.6	-	-	115.8
G. Afrika	36.9	55.9	51.7	70.9	97.1	-	98.3
Kore Cumhuriyeti (G)	0.3	0.5	0.6	1.8	3.1	-	-
Macaristan	-	3.3	9.8	23.3	56.2	94.6	118.3
Malezya	-	9.4	15.5	23.1	31.0	-	74.2
Yugoslavya	0.7	2.9	9.2	35.1	74.9	-	123.6
C. Alt Orta Gelir Grubu							
Kolombiya	4.6	5.1	7.1	10.4	16.4	-	29.3
Kongo Halk Cumhuriyeti	-	-	-	11.5	15.3	20.5	23.4
Mısır	3.2	2.7	3.2	4.3	5.9	9.8	13.6
Suriye	2.3	3.6	4.3	4.7	5.5	-	8.4
Tayland	1.2	1.8	1.9	5.4	5.7	-	9.6
Tunus	9.0	11.7	11.3	11.9	18.4	-	20.3
D. Alt Gelir Grubu Ekonomileri							
Bangladeş	-	-	-	-	0.4	-	0.4
Benin	-	1.3	3.3	3.6	5.1	-	-
Haiti	1.5	2.6	1.1	2.7	4.1	-	6.6
Hindistan	0.4	0.7	0.8	1.1	1.4	1.3	1.7
Sierra Leone	1.3	2.3	6.2	8.5	5.4	5.8	-
Zambia	-	9.6	10.8	14.9	15.8	-	16.4
Türkiye	1.1	1.7	2.8	3.9	9.5	15.8	21.7

Not: Birleşmiş Milletler İstatistikleri ve aynı kaynağın verdiği nüfuslar, en yakın yıllar itibarıyla kullanılarak tablodaki veriler hesaplanmıştır.

Kaynak: UN Statistical Yearbooks, 1959, 1968, 1981.

AT ülkeleriyle Türkiye bin kişi başına düşen ticari olmayan otomobil sayısı itibarıyla karşılaştırıldığında, bu oranın en düşük olduğu Yunanistan'da her yüz kişiden en az onunun otomobili olduğu, Türkiye'de ise bu oranın yüzde iki civarında bulunduğu anlaşılmaktadır. Federal Almanya, İtalya, İngiltere ve Fransa gibi otomotiv Sanayinin gelişmiş olduğu ülkelerde ise yüz kişiden otuz ilâ kırkının otomobil sahibi olduğu görülmektedir (Tablo V.8). Türkiye'nin bu alanda AT ortalamasının bir hayli altında kaldığı söylenebilir.

TABLO V.8.

TÜRKİYE'DE VE AVRUPA TOPLULUĞU ÜLKELERİNDE
1000 KİŞİ BAŞINA DOŞEN TİCARİ OLMAYAN
OTOMOBİL SAYISI

	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985
F.Almanya	35.6	80.3	166.3	222.8	295.1	376.8	412.1
Belçika	58.4	81.9	145.8	213.4	270.8	320.7	331.2
Danimarka	48.1	89.0	156.0	218.5	256.3	272.0	271.7
Fransa	64.8	119.2	206.4	259.2	290.6	338.6	375.3
Hollanda	23.4	45.7	111.5	172.9	260.3	316.1	331.4
İngiltere	67.3	105.1	171.3	210.0	251.3	-	280.7
İrlanda	45.7	61.7	98.8	132.1	173.1	-	203.3
İspanya	4.3	9.2	25.4	70.0	141.5	200.2	230.9
İtalya	17.6	40.0	109.6	189.4	280.2	314.5	344.7
Portekiz	10.8	17.8	37.2	64.3	109.3	128.8	-
Yunanistan	-	5.1	12.4	25.8	50.0	88.6	103.6
Türkiye	1.1	1.7	2.8	3.9	9.5	15.8	21.7

Not: Birleşmiş Milletler İstatistikleri ve aynı kaynağın verdiği nüfuslar, en yakın yıllar itibariyle kullanılarak tablodaki veriler hesaplanmıştır.

Kaynak: UN Statistical Yearbooks, 1959, 1968, 1981.

2) KONUT ÖZELLİKLERİ

Hayat standardını gösteren bir diğer gösterge de insanların içinde yaşadıkları konutların özellikleridir. Ekonomik gelişme düzeyi düşük olan ülkelerde konutlar için elektrik, konut içinde sıhhi su tesisatı veya konut içinde tuvalet ile foseptik yahut kanalizasyon tesisatı sık rastlanmayan olanaklardır. Ekonomik kalkınmayla birlikte ve ülkede yaşayanların gelir düzeyi arttıkça konutların oda sayısında da artış görülmektedir. Kısaca konut özellikleri olarak ifade edebileceğimiz bu konuta ilişkin değişimleri Türkiye ve diğer ülkeleri karşılaştırarak incelemeye çalıştık.

Konutlarda konut içi sıhhi su tesisatı ve tuvalet ile foseptik veya kanalizasyon mevcudiyetine göre karşılaştırma yaptığımızda Türkiye daha ziyade üst orta gelir grubu ekonomilere benzer bir görüntü vermektedir. Sanayileşmiş pazar ekonomilerinde bu özellikler hemen her konutta, yani yaygın olarak mevcuttur. Üst orta gelir grubuna dahil ekonomilerde ise genellikle, sıhhi tesisat ve onun uzantısı olan özellikler konutların en az üçte ikisinde mevcuttur. Türkiye'deki görünüm üst orta gelir grubuna benzemektedir. Alt orta gelir grubu ülkelerde ise sıhhi su tesisatı, tuvalet gibi kolaylıkların konut içinde mevcudiyeti, konutların

çoğu için sözkonusu değildir. Foseptik ve kanalizasyon tesisatı da ender rastlanan bir olgudur. Alt gelir grubu ekonomilerinde ise konut için sıhhi tesisat ile foseptik ve kanalizasyon çok daha ender olarak görülen olanaklardır (bkz. Tablo V.9).

TABLO V.9
TÜRKİYE'DE VE SEÇİLMİŞ DÜNYA ÜLKELERİNDE
KONUT ÖZELLİKLERİ

	Sahibi	Kirada	Şehir Su- yu var	Elektrik var	Tuvaleti içerde	Kapalı Fo- septik Kana.	Oda Başına Kişi Sayısı (%)
A)Sanayileşmiş Piya- sa Ekonomileri							
A.B.D.	59.7	33.0	83.8	99.0	-	98.1	0.6
Avustralya	61.6	22.6	91.1	98.4	89.5	99.0	0.6
Avusturya	47.7	36.2	95.0	-	85.5	94.3	1.0
İsviçre	29.9	67.1	-	-	-	92.2	0.7
Japonya	62.4	37.3	94.0	-	58.2	34.5	0.7
Norveç	66.6	23.5	97.5	-	81.2	-	0.9
B)Üst Orta Gelir Grubu							
Arjantin	67.7	14.8	72.9	69.2	95.1	77.1	1.3
G.Afrika	-	-	-	-	-	-	-
Kore Cum.(G)	58.7	39.3	56.1	49.9	94.8	-	2.3
Macaristan	71.4	28.4	65.0	98.0	53.3	57.7	1.5
Malezya	64.0	23.0	34.6	39.7	18.1	18.6	2.6
Yugoslavya	70.7	29.3	67.8	95.7	-	-	1.4
C)Alt Orta Gelir Grubu							
Kolombiya	53.5	30.7	62.7	57.6	-	46.1	1.8
Kongo Halk Cum.	58.4	40.9	37.3	11.4	-	-	1.7
Mısır	-	-	30.2	45.7	-	-	1.8
Suriye	81.6	15.5	40.2	41.7	-	36.0	2.0
Tayland	83.4	19.1	17.3	43.0	40.9	-	-
Tunus	78.9	12.6	49.4	63.4	-	51.8	2.4
D)Alt Gelir Grubu Ekonomiler							
Bangladeş	92.4	3.8	-	-	-	1.3	2.9
Benin	-	-	-	-	-	-	-
Haiti	82.9	4.8	12.0	1.1	-	2.0	2.1
Hindistan	84.6	15.4	-	-	-	-	2.6
Sierra Leone	-	-	-	-	-	-	-
Zambia	78.8	21.1	12.4	27.5	15.1	-	2.6
TÜRKİYE	67.1	29.3	68.6	56.8	86.2	84.5	2.2

Not: Tablodaki veriler bulunabilen en yakın tarihteki durumu yansıtmaktadır.

Kaynak: Ana Britannica, 1986

Konutlarda elektrik ile aydınlanma hususu da benzer bir görüntüye işaret etmektedir. Türkiye için mevcut son istatistikler 1984 yılı itibariyle yüz konuttan 57'sinin elektrikten yararlandığını göstermektedir. Aynı oran Tunus'ta yüzde 63, Kolombiya'da yüzde 58, Kore Cumhuriyeti'nde yüzde 50, Yugoslavya'da yüzde 96, Macaristan'da yüzde 98, ABD'deyse yüzde 99'dur. Bu açıdan Türkiye'nin alt orta gelir grubu ekonomilerinden biraz daha iyi bir konumda olduğu söylenebilir.

Konutlardaki oda sayısı ve oda başına düşen nüfus itibariyle Türkiye'nin durumu dünya ülkeleriyle karşılaştırıldığında, Türkiye'nin alt orta gelir grubu ekonomilerin içinde yer aldığı göze çarpmaktadır. Nitekim, Türkiye'de konut sıkıntısının kentlerde önemli bir olgu olduğu 1986 yılında TOSIAD'ın yaptığı Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Öncelikler araştırmasında ortaya konulmuştur.

AT ülkeleriyle karşılaştırıldığında Türkiye'nin Portekiz'le konut içi sıhhi tesisat, foseptik ve kanalizasyon konusunda benzer bir görüntü içinde olduğu, söylenebilir. Ancak, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Almanya gibi ülkelere ait verilerin eski tarihli olması nedeniyle karşılaştırmalar pek anlam taşımamaktadır. Yine de, bu eski tarihlerdeki durumları ele alınacak olursa bir tek İrlanda Türkiye'ye benzer bir görüntü vermektedir. Ancak, yakın tarihli verileri olan ülkelerle karşılaştırıldığında, konutlara şehir suyu temininde Türkiye'nin AT ülkelerinden bir hayli geri kalmış olduğu göze çarpmaktadır (bkz. Tablo V.10)

Konutlarda elektrik kullanımı ise Belçika, Danimarka, Federal Almanya ve İtalya'da yüzde 100'e varmıştır. Türkiye'de ise bu oran 1984 itibariyle yüzde 57 civarındadır.

Öte yandan, Türkiye Elektrik Kurumu verilerine göre 1986 yılı sonunda elektrikli köy sayısı 33.885'e ulaşmıştır. Buna göre elektrikli köyler yüzde 94'e ulaşırken, elektrikten yararlanan köy nüfusu yüzde 95 olmuştur.

Nihayet, konutlardaki oda sayıları ve oda başına düşen kişi sayıları karşılaştırıldığında Türkiye'nin bütün AT ülkelerinin bir hayli gerisinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye ancak konutlardaki oda sayısını en az 1.5 kat arttırmak suretiyle AT ülkelerinin 1970-1980 ortalamasına yaklaşabilir. Nüfus artış hızı bu derece yüksek bir düzeyde sürerken oda başına düşen nüfus sayısını AT standardı olan 1'in altına indirebilmek için oda sayısını daha yüksek bir oranda belki 2.5 katına çıkartması gerekmektedir.

TABLO V.10
TÜRKİYE'DE VE AVRUPA TOPLULUĞU ÜLKELERİNDE
KONUT ÖZELLİKLERİ

	(%)						
	Sahibi	Kirada	Şehir Suyu Var	Elektrik Var	Tuvaleti İçerde	Kapalı Foseptik Kanalizasyon	Oda Başına Kişi Sayısı
F.Almanya	33.5	66.5	99.2	99.7	95.6 ¹	94.2	0.6 ¹
Belçika	59.2	38.1	91.9	100.0	79.0	62.5 ²	0.5
Danimarka	54.9	43.8	100.0	100.0	94.5	98.6	0.6
Fransa	50.7	41.0	99.2	98.8 ⁴	85.0	73.8 ⁵	0.8
Hollanda	-	-	-	-	-	-	-
İngiltere ³	51.1	40.3	-	-	97.3	-	0.6
İrlanda	68.8	28.9	73.2	94.7	70.0	72.3	0.9
İspanya ⁶	57.2 ²	24.4 ²	90.5	94.7	-	87.9	-
İtalya	50.9	44.1	86.1	99.0	82.2	95.7	0.8
Portekiz	56.7	38.8	73.4	89.5	78.0	58.1	1.0
Yunanistan	73.1 ⁷	26.9 ⁷	81.3	89.0	93.0	-	0.9
Türkiye	67.1	29.3	68.6	56.8 ⁹	86.2	84.5 ⁹	2.2 ²

Notlar:(1)1982 rakamı

(2)1970 rakamı

(3)K.İrlanda hariç

(4)1968 rakamı

(5)1975 rakamı

(6)Konutlar değil, binalara aittir.

(7)1974 rakamı

(8)Hanelere ait konut istatistikleri, TÜSİAD Hanehalkı Araştırması Bulguları (1986).

(9)1984 rakamı

Kaynak:Ana Britannica, 1986

3) ENERJİ TÜKETİM VE ÜRETİMİ

3.1) Enerji Tüketimi

Hem bir ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyi, hem de yaşam standardı hakkında bilgi veren bir diğer husus da o ülkede tüketilen enerji miktarıdır. Tüketilen enerjinin aynı zamanda nüfusla da ilişkili olması uluslararası karşılaştırmalarda kişi başına tüketilen enerji miktarlarını kullanmamızı anlamlı kılmaktadır.

Kişi başına metrik kömür karşılığı olarak tüketilen enerji miktarları incelendiğinde, Türkiye'nin son otuz yılda bir hayli gelişme kaydederek, 1955'de 0.2 metrik tondan 1985'de 0.8 metrik tona ulaştığı görülmektedir. Otuz yılda dört

kat artışa rağmen Türkiye alt orta ve üst orta gelir grubu ülkeler arasında bir konumda bulunmaktadır (bkz. Tablo V.11).

TABLO V.II.

TÜRKİYE'DE VE SEÇİLMİŞ DİĞER ÜLKELERDE KİŞİ BAŞINA
ENERJİ TÜKETİMİ

(Metrik ton kömür cinsinden)

	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985
A)Sanayileşmiş Piyasa Ekonomileri							
A.B.D.	7.2	8.1	8.8	10.9	10.0	10.4	9.5
Avustralya	3.1	3.8	4.7	4.7	5.5	6.0	7.9
Avusturya	1.8	2.1	2.6	3.3	3.6	4.4	4.0
İsviçre	1.3	1.9	2.5	3.2	3.4	3.8	3.7
Japonya	0.7	1.2	1.8	-	3.5	3.6	3.8
Norveç	2.2	2.7	3.4	4.5	5.0	6.5	6.6
B)Üst Orta Gelir Grubu							
Arjantin	0.9	1.1	1.3	1.6	1.5	1.7	1.7
G.Afrika	2.2	2.6	2.5	2.5	2.6	3.2	3.4
Kore Cumhuriyeti (G)	0.1	0.3	0.4	0.6	0.9	1.4	1.5
Macaristan	1.9	2.1	2.8	2.8	3.1	3.8	3.8
Malezya	-	0.2	0.3	0.6	0.5	0.9	1.0
Yugoslavya	0.6	0.9	1.1	1.4	1.8	2.1	2.5
C)Alt Orta Gelir Grubu							
Kolombiya	0.3	0.4	0.5	0.5	0.5	0.9	-
Kongo Halk Cum.	-	0.2	0.2	0.1	0.1	0.1	-
Mısır	0.2	0.3	0.3	0.1	0.1	0.5	0.7
Suriye	0.2	0.3	0.3	0.4	0.5	0.8	1.0
Tayland	0.1	0.1	0.1	0.2	0.2	0.4	0.4
Tunus	0.2	0.2	0.2	0.3	0.4	0.6	0.7
D)Alt Orta Gelir Grubu							
Bangladeş	-	-	-	-	0.03	0.04	0.06
Benin	-	0.04	0.03	0.04	0.07	0.1	0.1
Haiti	0.04	0.05	0.03	0.04	0.05	0.06	0.07
Hindistan	0.1	0.1	0.2	0.1	0.2	0.2	0.3
Sierra Leone	0.04	0.04	0.07	0.1	0.1	0.09	-
Zambia	-	-	0.5	0.5	0.4	0.3	0.3
TÜRKİYE	0.2	0.2	0.3	0.5	0.6	0.6	0.8

Not: Kişi başına tüketim rakamları yukarıda belirtilen kaynaktaki rakamları, aynı kaynağın belirttiği en yakın tarihli nüfuslara oranlayarak hesaplanmıştır.

Kaynak: UN Statistical Yearbook, 1960, 1964, 1967, 1981, 1983/84.

AT ülkeleriyle karşılaştırılacak olursa, Türkiye'nin 1985'te kişi başına tükettiği 0.8 kömür karşılığı metrik ton enerji, AT ülkelerinin ortalama tüketimi olan yaklaşık 4 metrik tonun beşte biri kadardır (bkz. Tablo V.12).

TABLO V.12
TÜRKİYE'DE VE AVRUPA TOPLULUĞU ÜLKELERİNDE
KİŞİ BAŞINA ENERJİ TÜKETİMİ

	(Metrik ton kömür cinsinden)						
	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985
Almanya (Fed.)	3.3	3.8	4.1	5.2	5.3	5.8	5.6
Belçika	4.1	4.1	4.8	5.6	5.5	6.0	4.9
Danimarka	2.4	2.8	4.1	5.4	4.8	5.2	4.5
Fransa	2.0	2.4	2.9	3.9	4.0	4.4	3.9
Hollanda	2.2	2.7	3.2	4.6	6.1	6.5	5.9
İngiltere	4.8	4.9	5.1	4.9	4.9	4.9	4.7
İrlanda	1.3	1.8	2.3	2.6	2.8	3.2	3.3
İspanya	0.7	0.8	9.4	1.5	2.0	2.3	2.2
İtalya	0.7	1.1	1.7	2.6	3.0	3.1	3.1
Portekiz	0.3	0.4	0.6	0.7	0.9	1.1	1.3
Yunanistan	0.3	0.4	0.7	1.1	1.6	2.1	2.2
Topluluk Ağırlık Ort.							4.1
TÜRKİYE	0.2	0.2	0.3	0.5	0.6	0.6	0.8

Not: Kişi başına tüketim rakamları yukarıda belirtilen kaynaktaki rakamları, aynı kaynağın belirttiği en yakın tarihli nüfuslara oranlayarak hesaplanmıştır.

Kaynak: UN Statistical Yearbooks, 1960, 1964, 1967, 1981, 1983/84.

Büyük çaplı projelerin tamamlanması kadar nüfusun artış hızının da etkili olduğu bir değer olan kişi başına enerji tüketiminde aranın kapanması, kısa dönemde gerçekleştirilebilecek bir olay gibi gözükmemektedir. Türkiye'nin enerji tüketimi açısından en yakın konumda olan Portekiz'e yetişmesi kolay olmakla birlikte, kişi başına enerji tüketimini en az üç katı arttırmazsa Yunanistan, İspanya, İrlanda gibi ülkeler düzeyine ulaşması olanaksızdır. Enerji tüketimini esas kamçılayanın sanayileşme olduğu unutulmamalıdır. Sanayi yatırımlarının artış göstermesi halinde, 1950'lerden beri süregelen enerji tüketimi artış trendinin süreceği söylenebilir.

3.2) Enerji Üretimi

Enerji tüketiminden bahsederken belirtmiş olduğumuz Türkiye üst orta gelir grubu ekonomiler ve AT ülkeleri farklarının kapanması için gerekli enerjinin üretimine baktığımız zaman Türkiye'nin kişi başına enerji üretimi 1985'de 0.3 metrik ton kömür karşılığı bir değere ulaşmaktadır (bkz. Tablo V.13). Zaman sınırı olarak incelendiğinde son otuz yılda ancak yüzde 50 artış gösterdiği görülmektedir. Enerji tüketimindeki artış trendinin sürebilmesi için ya üretimin büyük ölçüde arttırılması, ya da uzun süredir yapıldığı gibi yurt dışından enerji ithalinin artarak sürmesi, veya her iki yolun birden denenmesi gerekmektedir.

Enerji üretimi ekonomik gelişmişlik düzeyine göre daha az fark etmektedir. Sanayileşmiş pazar ekonomilerinden Japonya ve İsviçre tükettikleri enerjinin çok azını üretmektedirler. Buna karşılık, Norveç ve Avustralya'nın üretim fazlaları mevcuttur. Enerji tüketimi büyük ölçüde doğal kaynaklara tabi olduğundan, bunlardan nasibini almayan ülkelerde enerji üretimi tüketime yeterince cevap vermemektedir.

AT ülkeleri için de aynı durum geçerlidir. Bu ülkelerin hepsi enerji ithal etmek suretiyle talebi karşılamak durumundadırlar. Türkiye bu bakımdan daha şanslı bir konumdadır. Tüketimin yüzde 40'ını kendi kaynaklarıyla karşılamaktadır. (bkz. Tablo V.14).

AT ülkelerinden yalnızca Hollanda ve İngiltere'nin enerji üretimi tüketimi karşılayan bir düzeydedir. Üstelik, büyük nüfus hareketleri ve büyük ölçüde yeni enerji kaynakları kullanmayı gerektirecek endüstriyel değişme yaşamadıkları için son otuz yılları incelendiğinde AT ülkelerinden sanayileşmiş pazar ekonomilerinin enerji tüketiminde istikrarlı bir görüntü ortaya çıkmaktadır. Türkiye büyük çaplı enerji yatırımları başlatmış ve sürdürmektedir. Bu projelere yenilerini eklemek suretiyle, nüfus artışını da bir miktar kontrol altına alabilirse, enerji üretiminde önemli artışlar temin edebilecek bir konumdadır.

TABLO V.13
TÜRKİYE'DE VE SEÇİLMİŞ DİĞER ÜLKELERDE KİŞİ
BAŞINA ENERJİ ÜRETİMİ

	(Metrik ton kömür cinsinden)						
	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1984
A)Sanayileşmiş Piya- sa Ekonomileri							
A.B.D.	7.1	7.6	8.0	10.3	8.7	9.0	8.6
Avustralya	2.2	2.7	3.5	4.7	6.9	7.6	12.2
Avusturya	1.5	1.4	1.5	1.5	1.5	1.3	1.1
İsviçre	0.3	0.4	0.5	0.6	0.8	0.9	0.9
Japonya	0.5	0.6	0.6	-	0.3	0.3	0.4
Norveç	0.9	1.2	1.7	1.9	5.8	20.2	25.5
B)Üst Orta Gelir Grubu							
Arjantin	0.3	0.7	1.0	1.6	1.5	1.8	1.9
G.Afrika	2.0	2.4	2.2	2.2	2.0	3.4	3.8
Kore Cumhuriyeti(G)	0.05	0.2	0.3	0.3	0.3	0.3	0.4
Macaristan	1.7	1.7	2.1	2.0	1.8	2.7	2.1
Malezya	-	-	0.01	0.1	0.6	1.5	2.9
Yugoslavya	0.5	0.7	1.0	1.0	1.2	1.3	1.6
C)Alt Orta Gelir Grubu							
Kolombiya	0.5	0.8	1.0	1.0	0.8	-	-
Kongo Halk Cum.	-	0.1	0.2	0.04	2.0	3.7	-
Mısır	0.1	0.2	0.3	0.7	0.5	0.3	0.3
Suriye	-	-	-	1.0	1.5	1.4	1.5
Tayland	-	0.001	0.004	0.01	0.01	0.01	0.1
Tunus	0.002	0.005	0.004	1.1	1.3	1.3	1.2
D)Alt Gelir Grubu							
Ekonomiler							
Bangladeş	-	-	-	-	0.01	0.02	0.03
Benin	-	-	-	-	-	-	-
Haiti	-	-	-	-	0.03	0.05	0.06
Hindistan	0.09	0.1	0.1	0.1	0.2	0.2	0.3
Sierra Leone	-	-	-	-	-	-	-
Zambia	-	-	0.01	0.1	0.2	0.3	0.3
TÜRKİYE	0.2	0.2	0.2	0.3	0.3	0.3	0.3

Not: Kişi başına üretim rakamları yurakıda zikredilen rakamların, yine aynı kay-
nakta belirtilen en yakın tarihli ülke nüfuslarına oranlayarak hesaplanmış-
tır.

Kaynak: UN Statistical Yearbook, 1960, 1964, 1967, 1981, 1983/84.

TABLO V.14

TÜRKİYE'DE VE AVRUPA TOPLULUĞU ÜLKELERİNDE
KİŞİ BAŞINA ENERJİ ÜRETİMİ

(Metrik ton kömür karşılığı ola.)

	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1984
Almanya (Fed.)	3.2	3.4	3.2	2.9	2.6	2.5	2.5
Belçika	1.6	1.2	2.1	1.9	0.8	0.8	0.9
Danimarka	0.06	0.2	0.1	0.01	0.04	0.1	0.7
Fransa	1.3	1.5	1.4	1.2	0.9	0.9	1.1
Hollanda	1.2	1.3	1.3	3.5	8.5	8.2	6.8
İngiltere	4.3	3.7	3.5	2.6	2.9	4.9	5.0
İrlanda	0.1	0.7	0.7	0.6	0.7	0.8	1.4
İspanya	0.5	0.5	0.5	0.4	0.5	0.6	0.7
İtalya	0.2	0.4	0.4	0.5	0.5	0.5	0.5
Portekiz	0.07	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
Yunanistan	0.05	0.1	0.2	0.2	0.4	0.5	0.9
TÜRKİYE	0.2	0.2	0.2	0.3	0.3	0.3	0.3

Notlar: Kişi başına üretim rakamları yukarıda zikredilen rakamların, yine aynı kaynakta belirtilen en yakın tarihli ülke nüfuslarına oranlayarak hesaplanmıştır.

Belçika için verilen rakamlara Lüksemburg verileri dahildir. Monako krallığı dahildir. Kanarya Adaları dahildir. San Marino dahildir.

Kaynak: UN Statistical Yearbook, 1960, 1964, 1967, 1981, 1983/84.

KAYNAKLAR

Ana Britannica, 1986.

Devlet İstatistik Enstitüsünün Yıllığı, 1986, 1987 (DİE Başkanlığı, Ankara)

DPT 1988 Yılı Programı

Turkish Population and Health Survey, 1983 (Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etüdleri Enstitüsü, Ankara: 1987)

Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Öncelikler, Cilt I-II, Yılmaz Esmer, Hamit Fişek, Ersin Kalaycıoğlu. (Hazırlayanlar), (TUSİAD Yayınları, İstanbul: 1986-1987)

UN Statistical Yearbooks, 1959-1983/1984

UNESCO Statistical Yearbooks, 1965-1984.

World Development Report, 1986 (The World Bank, Washington DC USA)
1987 (The World Bank, Washington DC USA)

Yearbook of Labour Statistics, 1956-1983 (International Labour Office)

